МОЛОДНЯК

5

ЗМІСТ

ТРАВЕНЬ

ЦК ЛКСМУ

ХАРКІВ

1928

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

А. Александровіч (Білорусь), Багмут І., Барашка Іл. (Білорусь), Бойко І.. Влизько О., Вухналь Ю., Галь Церво (Польща), Гаско М., Голуб Ф., Гончаренко Ів. (Лубні), Голота Петро, Гордієнко Дм., Гримайло Я., Даніман Б., Десняк В., Строменко В. (Дієв Марко) (Запоріжжя), Донченко Олесь, Дубовик М. (м. Дніпропетровське), Дукин М., Дудар Ал. (Білорусь), Заліський П., Зарва І., Затонський В., Клоччя Ан., Коваленко Б. (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів.,' Кожушний Марко, Конторин О., Корнійчук О., Коряк В., Кузьмич В., Кундзіч Олексій, Кулик Ів., Кириленко Ів., Ладен О., Лакиза П., Лимар В., Ліберман Д. (Стара Бухара), Масенко Терень, Момот Ів., Новіков Г. (Кривий-Ріг), Новицький М., Овчаров Г., Озерний Т., Паліївець Ів. (Кремінчук), Первомайський Леонід, Пуччето Макароні, Радченко П., Рудерман М. (Москва), Сидоров А., Скрипник Л. (Сталіно), Скрипник М., Смілянський Л., Таран Ф., Теодор Орисіо, Толкачов П. (Азербайджан), Усенко Пав., Шевченко Ів., Шеремет М., Шульга-Шульженко М. (Умань), Хвиля Андр., Худяк В. (Донбас), Філіпов О., Фомин Євген (Херсон), Фурер В., Юринець В.

РІК ВИДАННЯ—ДРУГИЙ

„МОЛОДНЯК“ — виходить що-місяця (1—15 числа) на 8—10 друкованих аркушів (128—160 стор.).

„МОЛОДНЯК“ — продається в усіх залізничих кіосках Контрагентства Друку на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ЖУРНАЛУ „МОЛОДНЯК“:

На рік .	**. 4 карб.**
На 6 міс.	**. 2 „**
На 3	**. 1 „ 10 коп.**
На 1 „	**. — „ 40 „**

Ціна окремого № (в роздр. продажу)—50 коп.

Передплату надсилати на адресу: **м. Харків, Пушкинська вул., № 24** (поштова скринька 300), Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“, **журнал „МОЛОДНЯК“.**

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
О. ФІЛІПОВА, П. УСЕНКА

5
(17)

ТРАВЕНЬ 1928 ХАРКІВ

05 [329 . 14 к : 381 . 3]

Укрголовліт № 41/ж
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк".
Зам. № 2864—2000.

М. ДІЄВ (В. СТРОМЕНКО)

ОСТАННІЙ ГРАФ

Повість

Коли за порт'єру безшумно пірнула покоївка—граф глянув бадьоро й, відсунувши елегантним рухом шклянку на бік, проговорив далі тоном легкого задоволення:

— Знову сум. Не розумію... в цю пору—сором...

— Ти так гадаєш?

— Принаймні—відчуваю...

Граф, одкинувшись у крісло, зімружив своє обличчя в тупувато-надхненну усмішку, і п'яні, трохи задьористі краплинки очиць його не одривались від Клави, що сиділа проти, поклавши голову в м'якому шовковинні коси на лікоть. Вона не добачала, чи просто, принципово не дивилась на графа, який на підпитку скидався на невдаху—кловна. І все: біла мичка борідки, розмашисто, акуратно зализані на кінчиках вуси, коротка шия—були чимсь кумедним, позаприродним. Балакав він механично чітко, із притиском там, де говорилось про відчуття краси, розуміння поезії. Клава, не підіймаючи голови з ліктя, вслухалась і не вслухалась в розмову графа, і грацийно гладила одною рукою, ніби зітканою з рожевих жилок по скатерці. В шиби зазирала ніч, тепла й особливо прозора по дощі. М'яко коливались верхи тополь, задумано, тихим шелестом вдираючись до кватирки, збуджуючи якийся невиразний спокій кімнати—обважнілій, як молільня, від масиву меблів з самотніми силуетами людей під жовтим світлом люстри.

Граф запалив люльку, й одвівши в бік з цівкою диму чубука, кинув стомленим поглядом до дружини:

— Загалом, я просто тебе не розумію... в місті ти про село, в селі про місто... адже ж хороше тобі тут? Спокій, тиша, поезія... все, що потрібно в твоїх роках для здоров'я, бадьорости, ну і, розуміється для твоїх творів.

Граф усміхнувся запобігливо:

— Здається, ти не зачитувала мені свого останнього вірша?..

Клава раптом пильно глянула на його вії.

— Тобі що... серйозно—подобається моя лірика?

— Гм... я думаю... вже розумієш, спираючись на такий останній шедевр твій, як, гм... „свято квітів" здається, безхибно можна... про талан... і розуміється про багатющу потенцію... саме життя...

Клава залишила скатертину, і різко:

— Що є таке нецікаве тепер...

— Чому?

— Не знаю... так.

Граф скоса позирнув на шиби вікна.

— Принаймні, не скучно... коли ми, як окрема класа з завжди прекрасними ідеями, нарешті висунули цю останню практичну і цілком вчасну... орієнтуємость зараз в оточенні хворому на всі анархистичні й комуністичні витівки, то, люба, наше життя — цікаве. Рятувати

мужика від північної окупації, дати йому культурно-господарчий напрям—це необхідно за вимогами всіх пактів історії людства... історії розвитку держав... от. Ну, а в тебе, певно, якісь свої романтичні, звичайно, погляди, Га, Клаво?

І зімружив обличчя кловна. З шелестом листу долітало торохкання калатайла сторожа, обережне і невпевнене.

Граф на хвилину задумавсь, далі запитав стишено, ребром долоні змахнувши згар у люльці.

— Тебе не нервує це?

— Калатання?

— Так...

Клава випросталась, навхрест склавши руки в кінці столу.

— Трішки... просто—тривожно... І страшно...

Граф усміхнувсь.

— Часи бунту... хоч і жаль мужика, а бити треба...

Клава підійшла до вікна. В кватирку пурхнув вітрець й, одвіявши з лоба темне шовковиння волосся, зробив її лице енергійно одвертим і чистим. Щось із глибини кімнати бурмотів граф, плаваючи в синіх хвилях тютюнового диму. Безшумно рухалась покоївка, збираючи посуд зі столу. Спершись на підвіконня ліктями, Клава дивилась у сиве безмежжя степу крізь щілини в листві каштану, що пахнув соложавотеплим цвітом жнив. Дворище спало, розташувавшись на-ніч у критих гноєм халупах, лише варта час-од-часу з дробовиками на плечах проходила за огорожею, трахкаючи журними калатайлами в степ. Раптом виразно донісся грубий викрик біля брами:

— Спати йди! Графа і так чорти не вхоплять!... виспиться на наших шкурах.

— Ну... йди... йди...

— Жлоби...

Стало соромно, бридко від того. Ясно, в цьому тоні половина гніву адресовано було і на її ім'я. Цього не хотілось. Овіяна гірким напливом настроїв, Клава пішла до столу. Граф, певно, не чув „розмови“ за вікном і сидів, дрімаючи, тикаючи раз-по-раз обличчям кловна вниз, люлька смерділа на його колінах, повна отруйного жаровиння. Клава зупинилась перед дверима, кинувши сухо через плече:

— На добраніч...

Граф кліпнув, обернувшись хутко:

— А, всього... ага, так-так... вже йдеш?

— Піду, мені не хороше...

Граф-клоун хитнув буряковим личком:

— Так... а... це все... кватирка... дує...

І повернувшись до вікна:

—Ну, йди... йди... а я посиджу... ти не примітила... я неврастеник... і засипаю лише вранці... ні... на добраніч, Клаво... прошу.

Жінка вийшла, сколихнувши подолами порт'єри.

Несподівано відчувши сум, граф підвівсь. Жовтий перепльот рам, просвічених місяцем, масиви меблів, важкі, під блідим ластовинням по кутках... Сплющений, маленький ходить, кімнатою граф. Тривожною з'явилась тиша опівночи, коли простір, як голубокольоровий палац, меланхолійний і чутливий. Чуються в тому палаці маленькі шерехи дерев і навколо німа, хижа настороженість. Це все примусило графа спішно підійти до дзвоника. Порт'єра, як і за Клавою, колихнулась, увійшов козак. Особливо химерними здавались ноги цього вояки, криві й довгі, як у підтоптаного коня—сам він, певно, кіннотчик. Оддуваючи вперед круглий барабан грудей, козак запобігливо струнчивсь. Розмова була коротка. Граф,

підпливши до хорунжого, злегка торкнувся пальцем його, з завірченим погоном, плеча, запитав:

— Що там?

І показав чубуком у степ. Хорунжий уклонивсь делікатно долонею, зімкнув риси жовтуватих брів і відповів також тихо й сухо.

— Нічого... все гаразд.

— Маєте рацію?

— Я надсилав людей...

Граф обернувсь до столу.

— Все.

Напівзігнутий, хорунжий зник. В кімнаті стояв густий, рожевий присмерк. Свічі палахкотіли в люстрі, примушуючи кумедно підплигувати речі й самого графа, що, склавши на животі руки, ліг на канапу.

Хворий сон поволі розклеював мозки, приємно облягав зморене тіло.

Варта блукала за ворітьми, стривожуючи ніч що-далі-сумнішим, непевним калатанням.

* * *

Вранці, коли сліпучим палахкотінням крізь шиби ввірвалось сонце, граф хутко підвівсь. Ще крізь сон почув він з подвір'я чиїсь сердиті, крикливі голоси. Торопко йдучи коридором, граф потрапив на Клаву.

Вона стояла біля дверей своєї кімнати, злякано й допитливо дивилась на чоловіка.

— Хто там?

— Не знаю.

— Я далі не можу слухати цього калатання,—заговорила вона спішно і хрипко,—розумієш? Кожної ночи, це просто—жах... врешті, я почуваю себе в казематі. Де ж спокій, обіцяний тобою?

Розгублено граф дививсь обабіч, сам розуміючи ті ж недобрі враження „покою".

— Гаразд... я заборону... обов'язково...

— І що це за крик? Мужики?

— Так... вони, напевно...

— Хороша справа,—кінці губ її ворухнулись у посмішку зневаги,—одначе, я ще не маю бажання стати мужикам за фаршмак...

— Клаво, ти мислиш по-дитячому... Не кожен злодій є справжній революціонер... Це — банда, яку не визнає кожний порядний уряд у світі...

Граф помітно хвилювався за неї. Стискуючи долоню, говорив з полегшенням, слідкуючи, як через плече на груди спадала чорна змія коси.

— Усе нерви... лише нерви...

Крик на подвір'ї дужчав. Заговорили спішніше, збудженіше. Граф поспішив:

— Іди до себе... Я потім усе розкажу.

— Усе?

— Так, усе, детально... Іди...

Натиснувши всім тілом на двері, вона ввійшла до кімнати з роздратованням і гнівом на чоловіка. Ставши на ґанку, з червоними від хворого сна очима, граф тупо слідкував за сценкою біля сараю. Там, щільно скупчившись у кільце, стояло четверо „вільних козаків", а в середині їх ледви манячила руда борідка дядька. По тій борідці граф пізнав Омел'яна. Це не був злодій, а мужик свідомий у всіх своїх вчинках і думках, колишній депутат у Державну Думу, але розгублений у побіжній течії подій, що врешті й скувало з нього добірного й ідейного бунтаря-

народника. Вчорашній хорунжий був особливо злий на допиті, він, разу-раз вимахуючи годованим кулаєм, сухо і занадто часто викрикував слово „розстріл", шарпаючи дядька за плече. Ніби в казані з окропом, дядько крутився, страхітливо позираючи на всіх глибокими очима, що водночас відсвічували і гнів, і ляк. Всі п'ятеро не помітили графа доти, доки він сам, спершись на перила східців не гукнув шумовитій купці людей:

— Прошу.

Хорунжий задрав голову, зиркнув, зірвався й хутко підбіг до східців, і приклав до козирка пальці. Дядько і троє козаків збентежено вичікували на графа, що говорив спокійно і твердо хорунжому зверху ґанка:

— Надалі — без допитів на подвір'ї... тим більше, з репресіями, це неможливо... що-дня галас...

І, ткнувши пальцем через плече собі:

— Прошу сюди з ним...

Хорунжий дзвякнув острогами — повернувся. Взявши Омел'яна під руку, повів до східців, а ними в будинок. Козаки пересміхнулись, і постоявши, рушили в глиб двору, вимахуючи нагаями.

Граф стояв біля кімнати Клави й стукав у-третє. Нарешті за дверима почулось шарудіння стільцем, і звичайне „прошу"

В кімнаті був розгардіяш. Коло ліжка стояла Клава — вже свіжіша й бадьоріша, ніж тоді, в коридорі.

— Хто там?

— Мужик, і все.

Граф посміхався кволо, овіяний пахощами одеколону, жіночого покою.

— Він тут, у мене...

— Мужик?

— Нуда...

Клава дивилась у вічі графові не то жахно, не то недовірливо. Граф помітив це й усміхнувся тою посмішкою, що значило байдужжя до всього оригінального.

— Я скучив за тобою, Клаво...

Та вона, враз оминувши його, нервово пішла в двері, гукнувши з порогу:

— Ходім!

Омелько з хорунжим стояли в кабінеті графа. Вони ввійшли, коли той ходив за Клавою. Омелько підняв голову, вкриту скуйовдженою сивиною і, стискаючи на грудях свитину, збентежено напіводкривши рота, слідкував чомусь за кожним несміливим рухом молодої пані. Мебля не здавалась тепер остільки загадковою й важкою, як уночі. Мерехтіло сонце, сповнюючи кімнату рожевим, свіжим сяйвом ранку.

Клава сіла на канапу, раз-по-раз зиркаючи на Омелька, а граф, низький і отулуватий, далеко нижчий за дядька, спробував повести розмову з полум'ярем. Це з перших слів не вдавалося,—мужик насуплений і вдумливий зметуючи шерстинням брів, був схожий на пораненого звіря, якого зловлено і врешті заковано в клітку. І сухі, невпевнені спочатку слова графа, лише дратували та бентежили його.

— Навіщо ви це робите, громадянине?

Омелько дививсь у підлогу.

— Я нічого.

— Неправда. Вам перешкодили ось... пан хорунжий...

Граф одвів рукою до козака. Омелько хутко підняв сіруваті маленькі очиці.

— Я—в затишку прикурював.

— „Прикурював"... Одначе, стали чомусь прикурювати що-дня під моїми, ожередами, це, певно, тому, що вам аж ніяк не хочеться спалити мій маєток.

Омелько раптом посміхнувся чудно, збочуючи голову до хорунжого.

— Хрест на вас, Ананію Павловичу... все це—зайвий канат на шию... селянин дурний.

— Ні—хитрий...

Граф повагом сховав за спину руки, не приймаючи спокійно переможного зору з дядька.

— Ви все ж людина освічена... сором.

Раптом виструнившись, Омелько нервово закліпав віями:

— Це—нідочого...

— Хіба? Все так просто,—граф посміхнувся колюче,—пропонував би вам освіту ширшу... хоча б по господарчій галузі, а потім усе надбане прикласти до рала.

Омелько, перемінивши ногу, згорбивсь, не широко розвівши руками.

— Що ж, „большому кораблю большоє й плаваніє"... а тільки—як мужик захоче: канат причепить собі, чи вашу, пане, практику?

Граф обернувсь до канапи.

Дрібно всміхаючись, схилившись на бильця, Клава одверто дивилась на селянина. Граф зніяковів і, рознявши за спиною пальці, теж з усмішкою тільки робленою, неживою, звертаючись до Клави, одвів рукою в Омельків бік.

— Неправда, комуніст—самородок?

Клава сміялась уголос, захоплюючо й довго, вся пружно одкидаючись назад, придержуючи рукою гостру корону коси. Хорунжий, не розуміючи нічого, тупо ворочав сивенькими очицями по людях, то рівніше підструнюючись, то гнівно позираючи в бік Омелька. Граф знову спробував націлитися в Омелька тим же отруйливим зором, і коли скінчився несподіваний сміх Клави—пальцем ткнув у розхрістані груди дядька:

— От що... думаю вдруге, ви... гм... не зважитесь запалювати цигарки під ожередами... бо коли б... насправді це не мало чогось спільного з канатом.

Вже розгніваний, граф балакав сухо, з нотками.

Очі його бігали неспокійно по Омелькові, руки конвульсійно тримтіли, наспіх жестикулюючи перед обличчям самородка.

— Розумієш... Я раз на завжди тут тобі заявляю—ще одна подібна витівка з твого боку...

Граф, пальцем крутнувши собі біля шиї, швидко ткнув ним у стелю.

— От... є уряд, якому відповідаємо за наші особисті вчинки, скаржтесь. А палити так... гм... вибачте, не думаю, чи створите ви революцію... „товаришу"...

— Ви маєте чомусь охоту боротись... Протестувати—і, на жаль, а ні якісінького бажання очікувати. Це—головне, головне для спокою й звичайно... гм... для вашого соціяльного добробуту.

Граф несподівано зробив рішучий рух у бік, сам достотно не розуміючи своєї промови.

— Все!

Омелько випроставсь і спокійний вийшов за хорунжим. З грайливим сміхом в очах Клава підійшла до графа.

— Він що... таки справді освічений?

— Ні—переосвічений...

— Те зауваження його—прекрасне... пам'ятаєш—канат і ще щось...

Граф нервував, вимірюючи кабінет хворою ходою. Клава з опущеними руками стояла серед кімнати, потім, не озиваючись, підійшла до роялю.

Білі клавіші замерехтіли на сонці. Їх аж синювата струнка шерега гарантувала чистоту і бадьорість згуків струмента. Раптом пальці її

впали й безцеремонно порушили цей рівний строгий ряд. Міцний акорд затих, натомість тихий повій вітру виринув і покотив долиною. Заколихалось тепле віття берез, ліс прокинувсь і зашумів на тисячу щасливих голосів. Кожне дерево співало, ввесь простір прокидавсь, запалювавсь рожевим заспівом ранку. Ось прокинулись і заспівали квіти. І мелодійні голоси їх, такі ніжні і водночас веселі, розворушили землю. Вся необіймано сильна вона, відчувши гімн, зідхнула в-перше радо й глибоко.

— Ну, досить...

Раптом дужчає вітер і вже не спів, не радість, а злякано ридаючий шум дерев. Загрозливо похитують верхи їх, а ніжний лист, безжально збитий вихрем, все сиплеться і сиплеться вниз.

— Ходім!

І все повітря мерехтить від листу. Припали до землі квітки і гімн, щасливий гімн весни затих, придушений грізним ревом бурі. І тисячі істот гнівних, облитих кров'ю, живих, страшних істот у безумному жаданні на когось підіймають списи...

— Так!

Граф стояв поодаль блідий і здавався ще нижчим, ніж раніш. Він не любив музики, а надто сильних речей, що викликали в ньому хворе роздратовання і навіть ляк.

Клава йшла до чоловіка, вдоволено посміхаючись.

— Цю річ я обов'язково удосконалюватиму, вона моя власна, розумієш?..

Граф повертав до порт'єри.

— Чудово... чудово... ти теж—удосконаленість... вся... чудесно...

Привітно Клава ляскала його по плечі. Вона розуміла вплив своєї музики і буйно раділа цьому. Граф—здавався їй нікчемністю. Що може бути спільного в їх бажаннях, настроях...

А надто тепер, після одружіння.

* * *

Рожевим потоком вогню сонце лащило степ. Скрізь по шпилях, як невідомі океани, тримтіли хвилі далечини, під теплим лоскотом сонця ниви гойдалися з притишеним шумом. Від „якономії" широкий битий шлях вів до села. Ним, нешвидко ступаючи, йшов Омелько. Сцена в графській вітальні залишалась у пам'яті якоюсь іграшкою, серйозного значіння розмові він не надавав, а просто дивувався сьогоднішній поведінці графа. Часом важке, рішуче стрибало в ньому, у всій жердясто-високій постаті селянина, його лице, заволочене рясною павутиною зморшок, з рудою шерстю вусів, дивилося вперед примружено і колючо.

Була неділя. Два-три парубки товклись біля чийогось двору, з одним бубоном; на призьбах де-не-де кілька молодиць мовчки жували насіння. Омелько повернув до останніх. Баби попідіймали голови, збентеженим поглядом стрічаючи мужика.

— Пархвил дома?

Жінка з чорним від загару лицем, поблискуючи напівздивованими білками очей, хитнула головою.

— Спить?

— Ні... там мужики...

В сінях хатини Омелько почув гомін, а як відчинив двері, гомін стих. Четверо дядьків, важно порозсідавшись на лавах, стріли гостя спокійно. Лише один з широким, добротливим, густо вкритим ластовинням лицем радо мотнув головою:

— Що, м'яли, брат?

Омелько, привітавшись до всіх, опустивсь на лаву. Дядьки заворушились, дехто поліз за табашницями і скоро в невеличкій душній світлиці затуманів гірко-смердючий дим махри.

— Проповідь його сіятельство казали..

Всі хутко повернулись на його голос, а тонков'язий Серьога хитро скинув лицем у бік.

— Та ну? Це вроді б то: „чті отца твоєго і матір твою"... чи як?

В кімнаті усміхнулись, постаті заворушились, блискаючи очима. Омелько долонею твердо пригладив сивину.

— Сидить граф... утрамбувавсь... різати пора...

І холодно обвівши хату:

— Кієвцева розщиталася зі своїми... чого ж?

— Хіба?

— Учора... вночі.

Серьога виструнивсь, цокнувши пальцями над головою.

— То ж воно, братця, і палахкотіло вчора... думав—сіно, аж значить князя підпалювали... а хто казав?

— Михайло відтіль... Спалили й загребли...

І, переждавши хвилину:

— Скрізь палять і б'ють... так чи інакше—їм кінець... австрійця не буде... ми будемо...

Очі розгорілись в Омелька впертим, хижацьким вогнем. Дядьки, мов попригинались, слухали, а він твердо, витискуючи слова, балакав, уп'явшись зором у комін.

— Чого ж сидіти! Скликайте сходку... інше діло починать... а як кругом баталія... різня... тут хату нашу з краю в середину... контрибуція за контрибуцією... худобу спродали, ячмінь їмо... тут розговор короткий...

Балачка вщухла. Двері дзенькнули й увійшло душ п'ять дядьків; їх виснажені лиця хмуро дивились на гурт. Привітавшись, вони не сіли, а залишились стояти серед хати. Високий, чорнявий селянин зняв шапку до Омелька.

— Що ж, Омел'ян Нікандрович, сходку?

Омелько спитав:

— Для чого?

Чорнявий посміхнувсь криво.

— Три тищі знов..

У всіх витяглись і заніміли лиця. Спершу хоч би слово, а далі зашамотались, заговорили, мов поспішаючи:

— Кому?

— Не мені ж із тобою... ясно—його сіятельству.

— Нема грошей. Пішов він к чортовій матері!

— Хай строїть шибеницю... всьо-равно.

— Спалить, зарізать гада..

Підвівсь Омелько. Він став серед хатини, рукою заспокоюючи гурт. Давно вже сивина його викликала в усіх пошану й довір'я. Повним важкої стриманости голосом, звернувся до всіх:

— Стійте. Зараз усі на сходку. А там вирішим—дамо, чи не дамо Все.

Люди товпищем вийшли на подвір'я. Гарячий, налитий вщерть ласкою сонячних вогнів, день глушили торопкі удари дзвону. Вулицею, повні тривожного ляку, снували люди, здавалось кожен удар ніби пострілом розкидав, потім знову збирав їх до купи. Кілька молодиць біля воріт сперечалось, зиркаючи то на селян, то на дзвіницю. Ніби

там горіло, ніби там робилось щось незвичайно страшне для них, для всього світу.

З боку на бік переходили люди, скупчувались, ішли гуртами до зборні.

Снувала дітвора, плуталась у ногах батьків, дідів. Хати замикались наспіх кілочками й ставали порожніми як домовини. А невгамовно-тривожним бевканням дзвін кликав на сходку. Врешті одною хмурою процесією вкрилась вулиця. Люди йшли не хутко, загрозливо-стриманою, ходою, лише спереду у найтіснішій валці голосно, твердо балакав Омелько.

— Худобу не спродувать. Їм жерти—а нам з нею жити. Сказати—нема, й квит.

Поруч рудобородий дідок ішов, важко спираючись на палицю.

— Сьоз... сину... візьме й повісе.. сукин син... сьо тоді?

Омелько посміхнувся криво.

— Канат—на всяку шию гідний. І графська не чавунна. Затягне.

Дідок замовк, зором шукаючи когось уздовж вулиці.

Підперта дрюччям, на невеличкому майдані стояла халупа—зборня. Натовп поволі посувавсь до неї. Два козаки з рушницями стріли їх біля східців і припинили рух. Люди замовкли враз, хмуро очікуючи на щось. Це „щось" було відоме кожному. Дзвін стих. Спереду з п'ятьма мужиками стояв Омелько. Хмуро слідкуючи за кожним рухом варти, вони про щось тихо уривками шепотіли між собою. Раптом і останній говір стих, на східці вийшла невеличка постать у білому, піднявши руки. Натовп застиг, вслухаючись. Постать говорила тихо, несміливо, часто крутячи головою та витираючи чоло хусткою. Це був прикажчик зі „своїх", заляканий бунтами, одначе, дуже відданий графові. Він не любив села, рідко заїздив до нього, а в перші сутички з дядьками з насолодою поціляв у них із-за кутків. Дядьки не лишили прикажчика без здачі, і раз у вітряку (якого за наказом графа він запечатував) на лантухах урочисто розклеїли його фізіономію ножами.

Та засобами хирургії, звичайно, при персональній допомозі графа, лице прикажчикові було зшито, але ж кругленьке, безброве й пухке, воно кумедно було поплетене шрамами через ніс.

З його промови тепер виходило, що гроші вимагав не граф, а центр.

— Брешеш!—гукнув хтось із натовпу і люди хитнулись шумом.

— Один вор—граф, центр і ти.

Варта попідіймала голови, коли раптово по боках натовпу труснулось і перший вал на чолі з Омельком прожогом кинувся на козаків. Їм не дали й писнути, одразу ж зім'яли.

Прикажчика впіймали в сінях, розіп'яли на дверях і били поліньми в живіт, доки ввесь синій не скотився по східцях.

Натовп ревів. Чорний мужик з одрізом, ставши проти вікна, гатив у шибки. Гнівний подбіг до нього Омелько і вхопив за руку.

— Ти, дурню... що робиш...

Мужик метнувся і, встромивши одріза за пояс, прикрив його сорочкою.

Під ногами чавкали і перекочувались трупи вартових.

Кілька чоловіка, схилившись над ними, торопко одчіпали зброю. Гурти жінок тікали майданом, підхоплюючи на руки дітвору, ховались по садибах. Бігав Омелько і, розмахуючи картузом, застужено, хрипко вигукував:

— Дробовики... ножі, в кого що є...

І розгублено-осатаніла юрба покірна одному свідомому голосу, побігла до хат. Звідти з лопатами, косами, дробовиками, безладно

путаючись, вкриваючись лайками, свистом знову мчали до зборні. Ляскаючи курками в дикій гарячковій метушні, закипали нечуваним гнівом.

На смітнику хряскало—хтось плечистий, важкий, розкарячившись, сокирою одрубував ноги прикажчикові й тіло плюгавенького чоловічка від цього нервово, ніби відчуваючи біль, здригалось.

Поруч закурювали, сміялись голосно, хижо, спираючись на вила, дробовики.

Омелька ще не було.

* * *

Коли хорунжий увійшов до кабінету графа, там було ясно й тихо. З надвору долітав пташиний спів і ніжний шум каштану; сині гардини похитувались од вітру крізь кватирку. Пихкаючи люлькою, граф, відкинувшись у кріслі, з хвилину очікував на козака. Ставши в-струнку біля дверей, хорунжий крякнув, від чого граф прокинувся й руками, вершись на бильця крісла, круто повернувсь на голос.

— Ага...ви...прошу.

Той уклонився легко, сівши на канапі проти. У графа сльозились очі; мизинцем витираючи куточки їх, він заговорив не скоро, аж поки хусткою не витер заялозеного пальця.

— Зараз неспокійно, добродію...

Хорунжий нервово заколивав кінцями губ, наважуючись щось сказати. Граф помітив це й очікуюче глянув у лице тому.

— Ви що хотіли?..

— Так... відносно сьогоднішнього палія... ви марно одіслали його додому...

— А хіба що?..

Голос графа згучав підозріло й турботно. Хорунжий балакав кволо, з нотками непевности.

— Цей мужик—їхній вожак...

— Я знаю...

— Він зможе накоїти всього... приміром, організує, напад... і ми не оборонимося з десятком людей...

Нагнувшись, граф повторив глухо:

— З десятком...

— Так, з десятком... лише між іншим... —хорунжий зніяковіло глянув собі під ноги, —між іншим... важко... маленьку варту це стомлює... весь час напруження...

Граф мовчав. Хорунжий мрійно дивився у вікно, на ніжну гущавину каштанів, то раптом гостро зводив погляд на графа. Очі їх стрілись— у першого маленькі червоні зі слизиною, у другого підлегло вирячені, на все готові: це приємно схвилювало графа й надало бадьорости його мові.

— Я персонально виїду за збільшенням...

— До міста?..

— Ні, до Ріхтера...

— Ах, це тут, —хорунжий рукою одкинув до вікна. Він має три сотні...

— Я договорюсь терміново...

Граф пильно дивився на козака. Той, відчувши це, здвигнув плечима.

— Я не проти, звичайно...

Дві людини довго й понуро мовчали. З надвору чутно було, як торохтіли вози з цеглою, що її в неділешній день дехто з дядьків збирав на дворищі для будівлі сараю.

— Маєте коли виїздити?

— Думаю зараз...

Граф промовив спішно, в-друге прокидаючись від хворої дрімоти. Потім, щоб знову не задрімати, мляво підвівсь на ноги і, струсивши крихти тютюну з жакетки, став знеможено перед хорунжим.

— Скажіть там... за коні.

Хорунжий уклонивсь, ще сидячи, потім як ошпарений став на ноги, круто повернув і зник за порт'єрою. Граф обсмикався і підтяг комірця, теж не швидко вийшов за ним. Він, як і ранком, став біля кімнати Клави, прислухаючись. Там, за дверима—неторопкі, спокійні кроки дружини. Як підійшла близько до дверей — граф постукав. Клава штовхнула двері. В кімнаті було хазаїновито прибрано, повітря насичене медовими пахощами бузку. Квіти були скрізь: на столі, на підвіконню, у вазах, у простих чайових шклянках. Граф умостивсь на стільчику біля столу, двома пальцями, великим та середнім почісуючи щелепи. Помітне було вагання його перед дружиною, з причини виїзду. Клава взяла стільця і сіла близько від чоловіка, пальцем ще нерішуче торкаючись його коліна. Граф, упіймавши руку її, легко стиснув.

— Я виїду на короткий час, Клаво...

— Куди?

Жінка відхилилась тривожно. Граф продовжував спокійно, без улюблених натисків і захоплення.

— Мені треба... до Ріхтера... просто, невеличка справа, яку, на мою думку, я зможу налагодити сьогодні...

Знову турботливо й пильно він дививсь у розгублені очі дружини.

— Справи нікчемні... звичайно, я розкажу потім усе... ну?

Він почав гладити її білу руку.

— Це займе три години, не більше... можна, звичайно?

— Я боюсь.

— За мене?

— Взагалі за все.

Очі її лишились схвильовані. Граф до губів підніс її долоні.

Ніби не помічаючи цього, жінка дивилась крізь вікно, на мрійне тріпотіння тополь, на сизі клубочки хмар, що спішно, спішно пливли через подвір'я до лісу. Польот їх був легкий і вільний, хотілось пливти за ними у голубі простори далі від усього тривожного, насиченого ляком і що-хвилинною нудьгою,між ворогами. Там десь країна — символ покою і радощів життя. Бути в ній, вдихати широчінь волї, впиватись її красотами, це все потрібне зараз, поки ще юність не розітліла, не зсохла на самоті, в ворожому оточенні.

Поруч хрипко заговорили. Клава згадала про графа. Яка невдячність тримати її тут серед убивць, полум'ярів, грубіянів. Ну, ось вам, він каже, що приставить до неї козаків з рушницями. Це, на його думку— життя. Що-дня гнітити себе в кімнаті, навіть рідко коли зазирати в парк, бо, крий боже, там усякі Омельки, Серьоги, Івани, можуть засісти і вбити її з обріза... до речи...Клава рішуче прийняла руку з потисків чоловіка:

— Що таке обріз?

— Обріз?—Граф задумано збочив голову й кашлянув,—обріз... просто... геніяльний мужик бере рушницю... відпилює їй ложу... потім частину ствола... і таким чином маєте щось вроді незграбного пістоля... якого легко сховати за пояс, ну, й за халяву... ясно. Постріл з нього, наприклад, сильніший за рушницю.

Останнє граф добавив з замисленим тоном іронії, бо йому хотілось говорити, аби всіляко примусити дружину піти на згоду. І знову він почав, хапаючись незграбно за її руку:

— Все ж... я повертаюсь до поїздки, це потрібно... і для тебе теж.

Якось зневажливо простеживши за рухом його руки й суворо звівши на перенісся риси брів, Клава глянула на нього з-під лоба.

— Я знаю...

Граф підсунувся схвильовано.

— ?

— Гадаєш—ні... отже, знаю...

І хитро примружила очі.

— По військо, так?

— Ну-у-у—крий боже,—граф задер голову, все лице його зажеврілось,—за це вибач,.. не можу ж я ради двох-трьох ідіотів тримати в себе дивізіон... Хе-хе „по військо"... ще що вигадай... ні, ні, ні!

Він гладив її долоні, весь напружуючись у підроблену посмішку і сплющував розчервонілі, хворі очі. Та Клава залишилась серйозною, і пильно, не кліпаючи, спостерегала цю невродливу чоловікову посмішку. А врешті, що їй від того, куди й навіщо збирається їхати цей плюгавенький граф, що обіцяв їй спокій і гроші. Хай їде, аби з нею були коваки ради спокою. Адже ж знає вона—довго тут не житиме, або селяни, або сама себе випровадить звідци.

З хвилину сиділи мовчки. Заспокоювалось фіолетове обличчя графа, морщилось, задумливо жувало щелепами. У Клави хижо розгорались щоки від спеки та хвилювання. Знову кудлате шмаття хмар через подвір'я, застужена лайка цегельників, хвора мовчазність покоїв. День-крізьдень і дійсно, як це оригінально буде, коли виїде граф—весела чи журна буде її самотінь.

— Увечері їдеш?

— Ні, зараз... так-так... я хотів би іменно зараз...

— Ну... їдь, звичайно... але пам'ятай—сьогодні назад.

— Ну, звісно... звісно... граф зловив для поцілунку її руку.

Дурненький, він так і не вгадав простенької гри дружини. А вона, ніжно погладжуючи ріденьку, жовтувату рослинність на його черепі, лащила м'яко, трішки насмішкувато сплющену безживну людину.

— Коли повернешся?.. я так скучу, так скучу за тобою... я приготую зустріч тобі, хочеш? Всю з поцілунків, з пестощів...

— Так, так, чудесно, зворушливо.

Клава сміялась, одною рукою тримаючи за підборіддя, другою—ніжно, м'ягко погладжуючи голову.

Несподівано коридором чітко пройшов хорунжий.

* * *

Граф виїхав по обіді з чотирма стрільцями. Він довго прощався з Клавою й через те був солодко схвильований. Сонце звертало на полудень і припікало так, ніби мало думку за якусь хвилину пересушити землю на порох. Дерева поопускали листя й не ворушились, сповнюючи повітря пахощами теплого клею.

В покоях було ще жарче. Особливо в кімнаті Клави. Повна меблів, вона не вміщала тої нестерпучої духоти й повітря, в ній ставало гаряче, як у лазні.

Вся в білому, з одкинутими на груди двома зміями кіс, стриманою ходою Клава йшла коридором. Хотілось знайти в цьому ніби зачарованому будинку, живу істоту, сісти поряд і розмовляти. Про що завгодно, аби розмовляти дружно, лагідно. Десь у низу, захльобуючись, кричала дитина. Це, певно, у Польки. Ах, вона така хороша, приязна ця Полька зі своїм байстрям, так чудесно вміє готувати смачні обіди й співати вечорами у своїй кухоньці.

Часто, лежучи в своїй опочивальні, Клава несамохіть прислухалась до тих пісень. Вона не розуміла, не розбирала слів, але чомусь мотиви, такі зажурні, самотні, як і Полька, турботним напоєм вливались у груди їй, стривожували, хилили до смутків. І чому в цих замушкарених, придуркуватих мужиків такі милі й ніжно вражаючі співи. Невже дійсно придбали вони їх ось тут, повзаючи на просторах ланів, за щоденною брудною працею, що повна страждання і злиднів. А в тім... що їй до цих невідомих і непотрібних довідок. Хай де хочуть, беруться чи народжуються вони, їй зараз нічого, зовсім нічого не треба, крім пісні. Полька така мила й здатлива на все й з охотою співатиме їй під рояль.

В кухні було до того парко, що стіни мокріли, вкривалися по кутках зеленуватою пліснявою. Полька перемивала посуд над плитою. Її запечене, аж бронзове обличчя, вкрите ластовинками загару, було одверте й жваве.

В неї мило й привітно світились голубі виразні очі, здоров'ям і силою пашило від її пругкої грацийної постати в підтиканій сірій спідниці й кохті з заголеними руками. Так швидко, вміло перебирала вона посудом, начисто шпаруючи його тряпкою і заразом, повним любови й досади голосом, прикрикуючи на байстря:

— Реви далі мені... я тебе ревну ганчіркою...

Байстря, Микитка, років п'яти, головате, замушкарене з ніг до голови, слізно дивилось на матір такими ж, як у неї, виразними, синюватими баньками очей. Воно не плакало, а лише схлипувало час-од-часу, ніби дражнилось, підвищуючи охриплий голос. Брудним лицем його текли струмочки сліз, що від очей до щелепів йому ніжно промивало білі стежечки від пилу.

Клава ляснула в долоні, коли ввійшла.

— Сором, сором. Такий козак і плаче...

Козак від несподіванки збочив голівку, висунувши й підтерши язиком носа. Полька, привітливо блискаючи дрібним рядочком зубів, не залишила грізно-любовного тону, ніжно позираючи на сина.

— Спитать би чого...

— Казуть—пан... і бить поцали... хлопці...

— Пан?

Клава реготала з захопленням, на хвилину присівши біля нього. А десь у душі намотувався важко сум, що навколо тільки злоба, скажена, рабська лють на все оце подвір'я. Та все ж обличчя її не покидало розгонистих, майже дитячих тримтінь сміху. Своєю білою рукою вона довго й ніжно гладила його брудну голівку, вкриту біляво-шовкуватим волоссям.

— Ну, гаразд... цить... ти не ходи до хлопців... ось їх салдати батогами захватять... знатимуть тоді... як битись... цукерки в тебе є?

Зовсім утішений, Микитка підбадьорився і розбалакався.

— Нема... поїв уцьола... аби ще...

Полька зайшлась од сміху.

— Щоб ти був сказився, габолот, і сорому нема тобі, га?

Клава посадила Микитку й сама сіла на лаві поряд.

— Балакай—кажи... а ввечері цукерки будуть, правда Митю?

— Угу... будуть...

— А мамка хай кричить... їй не дамо.

— І не дамо... і хай клицить...

Полька не поверталась, а дошпаровувала посуд. Микитка посидів з хвилину, потім сповз із лави і, позабиравши довгих череп'яних „коней", виволік їх на подвір'я. Клава заговорила враз, вся, аж питливо перехиляючись до дівчини.

— Полю... у вас є ще якась робота?

Полька обернулась напівздивовано.

— Ні... може десь...

Клава встала з лави і схвильовано підійшла до неї.

— Краще хай... ні, добре...

І м'яко беручи за плечі її:

— Полю, мені сумно... так сумно, що вмерла б з охотою зараз... ми підемо до залі... й ви... заспіваєте... добре, Полінько.

Ніжно, ласкаво, трішки одхилившись, вона дивилась у вічі дівчині.

Полька набік одставила казанка, об хвартух не швидко витираючи руки.

— Підем... тільки співуха з мене...

Клава не дала закінчити й обняла за шию її.

— Не кажіть.. ви так чудесно, так прегарно співаєте... я завжди стурбована, коли де почую вашу пісню... Підем, Полю... я ждатиму вас там... біля роялю... гаразд?

Полька здивовано дивилась на панну.

— Ну, прийду.. прийду...

— Дивися ж... через п'ять хвилин...

І, ласкаво погрожуючи пальцем їй, вийшла.

Полька прийшла навіть раніше. Панна вже сиділа за роялем, нащупуючи нерішуче якусь мелодію. Вона враз схопилась, обнявши і щільно притиснувшись до її щоки.

— Яка я вдячна вам... яка вдячна... ну, ставайте ось тут... біля мене.

І за руку підвела її до свого стільця.

— От чудесно. Уявіть собі я гратиму, ви співатимете, це буде надзвичайно хороше... ніби в когось на вечірці. Правда?

Полька вимита, бадьора від того, трішки червоніючи від ніяковости й сорому, стала на показаному місці. Клава ласкаво й погрозливо дивилась на неї.

— Не соромтесь і не лякайтесь... от, розумієте. Співайте так, як там у себе на самоті... ну, починайте яку.

Полька, вагаючись, задивилась у вікно, хрускаючи пальцями. Сотні пісень було в неї, але панночці, певно, хочеться сумної. Тоді враз, глянувши на білі кісточки роялю, виструнилась Полька і почала одну. Ця пісня була її улюбленою, що так на диво міцно в'язалася з її долею, з її обпльованим життям батрачки й покритки. Пісня з „Кобзаря". А чи знала вона, чия це пісня? Чи знала, хто долю її викривав словами раніше, й ось тут у сотий раз проказує її отаким, як Клава пустотливим і безтурботним людям.

Потроху Клава шукала акомпанімента. І як знайшла, пісня набрала тужливої задуми. Десь ніби в глибині грудей Польчиних ховались слова, натомість один мотив, пройнятий розпукою і сумом життя, рвався на волю, знеможено-ридальним криком.

Полька скінчила й усміхнулась. Клава припинила гру й дивилась на кісточки, що десь умирали ще довгим, далеким акордом відголосків. Потім рішуче прийняла руки. Полька, ніби забувши пісню, дивилась на суворий, рівний набір клавіятури, що завжди тихо чарувала її музикою.

— Сідайте...

Панна наказала слабо, якось безтонно і Полька притягла стільця, сіла поряд.

— У вас чудесна коса, Полю.. ну, покажіть...

Дівчина не розуміла тону. Лише бачила, як солодко і хитро мигтіли її великі, м'які очі та кінці губ тримтіли жагуче. Механично піддаючись їй, вона витягла з коронки гребінь, коса, розпавшись, звиваючись

покотилась спиною темна і тепло густа. Клава обережно пальцями погладила цю скручену, рясну хмару волосся.

— Яка краса... ні, я заздрю вам, Полю... слово чести, заздрю... дайте мені.

— Візьміть.

Клава смикнула обережно і більше розворушила, розкидала шовк. Полька сміялась незрозуміло, поглядаючи на панну. Раптом, зовсім близько перехилившись до неї. Клава подивилась на дівчину трішки з острахом, трішки з цікавістю, пальцем торкаючись її коліна.

— Полю, ви боїтесь мужиків. Як от, скажемо, вони підпалять нас, га?

Полька на диво дивилась просто у вічі панні.

— А що ж вони зроблять мені? Піду в інше місце наймусь...

— Та-а-а-ак, — якось чудно розтягаючи слово, промовила Клава й запитуюче знову подивилась на дівчину.

— А нас уб'ють, Полю, мене теж уб'ють?..

Тепер серйозно, вдумливо, Полька дивилась на білі, аж прозорі руки панни.

— А чого ви думаєте—уб'ють?

І посміхнувшись, нерішуче:

— Можна втекти, раз таке діло...

Клава, не зрозумівши її, обернулась і взяла акорд. Полька підвелась і ставши, як тоді, близько стільця панни, почала заплітати косу, скинувши її на груди. За вікном, з нудотним дзеленчанням співали комарі, схилялось листя каштану, повне важкої дрімоти. Ставало душно, й у залі все робилось нагрітим, розпеченим. Клава, почуваючи, як млосно слабіють руки її, поволі зупинила гру. Останні удари завмерли також сонно-знеможено під її пальцями.

Коридором почулись стишено-повільні кроки хорунжого. Через хвилину він зупинивсь на порозі, весь делікатно згинаючись, одною рукою придержуючись за край порт'єри, другою прикладаючи до козирка. Голене лице його було пітно-рожеве, очі запливли й були примружені у винувату посмішку. Клава одкинулась на стільці з обвислими руками й привітно кивнула йому головою.

— Заходьте сумувати з нами.

Це промовила вона якимсь пустотливо-журливим тоном, дивлячись на нього запрошуюче, трішки нахиливши голову. Хорунжий підійшов широким, розгонистим кроком, і також розгонисто всівся на стільчику, де Клава садовила Польку.

— Що у вас,—запитала Клава і поклала руки на клавіятуру. Хорунжий, хусткою потираючи лице, дихав поривчасто з підсапуванням.

— Спека,—промовив він таким тоном, ніби спека також має щось надзвичайне, спільне з селянами.

— Спе-е-ка... — Клава всміхнулась безвиразно, метнувши лівою бровою—ця новина всім відома й прикра...

Вона, примруживши очі, слідкувала, як, доплітаючи косу, тихо нагнувшись, з кімнати виходила Полька. І коли порт'єра хитнулась за нею, трішки бадьоріше глянула на козака.

— А мужики?

Хорунжий незрозуміло випучив на неї сірі баньки.

— Нема нічого...

— Ви певні!

— Гадаю.

— Ну—так... і перед самим носом його пальцем посварилась ласкаво.

— Дивіться, ви мій страж тепер... розумієте?

Хорунжий, зціпивши губи, проговорив соромливою посмішкою в стелю.

— Дуже радий...

Повернувшись у її бік, він раптом одхиливсь схвильовано. Очі цієї панни так близько мигтіли від нього, а в них стільки було, незвичайної для нього, пя'ної, м'якої ласки.

— А чим це ви доведете, пане хорунжий?

— А чим же?..—перепитав він, дивлячись у миготливі іскорки очей. Клава, раптом перехилившись через спинку стільця, сперлась підборіддям на складені одна поверх другої долоні. У хорунжого на обличчі з'явилась тупа, трішки самовдоволена посмішка. О, врешті ж і на нього дивляться, як на мужчину, а не як на сотенного барабанщика.

Але чим же справді доведе він їй свою вірність, свій зухвально скажений намір боронити життя цієї чарівної особи. Ну, звичайно, за першим натяком чи спробою мужиків вломитись на подвір'я, він просто межи очі їм стрілятиме з кулемета, доки вистачить сили й набоїв. Так.

Клава сміялась до нього очима.

— А коли заб'ють вас раніш за всіх?

Хорунжий розвів руками.

— Тоді... помру.

Панна, зненацька відкинувшись і тримаючись руками за спинку стільця, заколихалась від неглибокого, легкого сміху. Їй так давно хотілось цього сміху, тривожно-жагучої колотнечі в грудях, що схвильовує й її саму і надійно радує кожного зі сторонніх. І в той момент, коли знову ще з незахованими на лиці хвильками сміху, впала вона підборіддям на долоні, а хорунжий дививсь під ноги собі повним льокайського зніяковіння поглядом—увійшла Полька. Ввійшла вона тихо, як ніколи, й стала на порозі, широко розкривши на панну округлені в терпкому ляці очі. І в той момент, коли розпалена уява хорунжого творила фантастичну картину жіночих обіймів, ласк, почулось одне—знайоме, коротке слово дівчини.

— Мужики...

Поривним рухом Клава вийшла за стілець, хорунжий не швидко, але здивоваво підняв розпашене лице до Польки. Напіввідкривши рота, він щось хотів промовити до неї, як коридором зненацька загуркотіло кілька важких ніг. Перший ускочив чорнявенький, невеличкий козак степової варти з рушницею в руці, задиханий і схвильований. Випростуючись, він розповів, що нивами в напрямку його світлости маєтку суне ціла орда озброєних людей.

Якийсь час у кімнаті було тихо, потім вражено скрикнула Клава:

— А-а-а-а...

— Це „а-а-а" раптом підкинуло всіх на ноги. Полька підбігла до панни. Схилену на руки з блідим обличчям, вона провела панну кімнатою в коридор. На зустріч біг Микитка, радісно схвильований і кричав, захоплено вимахуючи рукою.

— Салдати стрілятимуть, мамо...

Полька вишкирилась на нього.

— Цить... сволоч...

Микитка втих і дивився, куди мамця вела таку білу-білу „бариню", що ніби сонна поклала на плече їй голову. А Полька, відчинивши двері кімнати й одною рукою взявши за плече Микитку, увійшла з ним туди. Там дівчина пустила хлопця, а панну, обережно взявши під голову, спустила на ліжко. Клава розкрила очі.

— Замкніть двері...

Полька повернула ключем у дверях, а як повернулась до ліжка, на неї глянули великі, з дитячим ляком очі панни.

— Що буде?

Полька не хвилювалась, лише жалісно, трішки нервово дивилась у вікно.

— Нічого... хто зна—чого йдуть вони...

Це „хто зна" не заспокоювало. На щоках у Клави виступив піт, вона одною рукою вчепилась за спідницю дівчини:

— Сядьте тут, біля мене...

Полька взяла стільця й сіла. Микитка примостився коло ліжка, ввесь захоплений і меблею, і голубими, такими чудернацькими стінами кімнати.

На подвір'ї найбільше метушились і кричали чорнявенький козак та хорунжий. Останні восьмеро автоматично і мовчазно виконували розпорядження. Зі стайні виволокли кулемета і, притягши його до забора, крізь дошку націлились ним у толоку. Хорунжий, зморений та обурений від злости та тривоги, лаявсь і безперестанно цвіркав слиною крізь зуби. Раптом, осяяний якоюсь думкою, витягши бравнінга, він розмашисто пустивсь бігти до куп цегли за сараєм. Там коло возу працювало два парубки. Нехотя, скидаючи по цеглині на купу, вони тихо розмовляли, раз-по-раз тикаючи пальцями то на парк, то на толоку. Хорунжого вони не запримітили і лише лячно повернулись, коли той, змахуючи револьвером, закричав на них:

— Встать!

Обоє вмить посплигували з воза, сполохано вп'явшись очима в салдата.

— Пішли вперед!

Хлопці не разом рушили, хорунжий за ними, не спускаючи, а поціляючи в спини бравнінгом.

— До конюшні! — хрипко викрикнув він, і парубки, покірні осатанілому виглядові його, ішли, спотикаючись через бур'яни, до стайні.

— Заходь!

І дві постаті ввійшли в двері. Хорунжий, затиснувши за пояс револьвера, бахнув дверима, взявши їх на гак. Потім пригнувшись, подвір'ям перебіг до своїх. Купка озброєних людей на животах лежали в палісаднику, крізь щилини забора виткнувши на толоку дула рушниць. Біля кулемета торопко дзенькав чорнявенький, важко й нерівно дихаючи. Хорунжий ліг посеред і, зіпершись на лікоть, мовчки почав закладати обойму набоїв у подану одним із козаків „японку".

День танув, розплавлювавсь білим вогнищем сонця, мерехтів і переливавсь голубими хвильками по толоці. Порожнє дворище мовчало настророжено.

Пливли на північ одинокі передвечірні хмарки.

* * *

Розпорошеною подільною стрічкою степом рухались селяни. Ішли навпростець, через ниви, баштани, кукурудзиння, іноді перегукуючись окриками, цокаючи курками дробовиків, одрізів. Гарячий пил землі смажив ноги, більшість із них ішли босі, переплигуючи реп'яхи, збиваючи в повітря ніжно-віясті пушинки, що підіймались і танули вгорі якимись грайливо-фантастичними комахами.

— Твій баштан, Сидоре?

— Мій...

— Хороший...

І в чиїхось руках репнув, закров'янившись, стиглий кавун.

— Ану, сюди трохи...

— Гризи, браток... це наше, не графське...

Кілька щелепів, пінючись, енергійно зачавкали.

— Добрий, їй-же богу, добрий кавун,—кректав якись миршавенький чоловічок з ломом,— воно в таку жару, братця — хвасонно. Як, Омел'ян Нікандровичу?

Омелько не їв, а тільки лащив очима солодкі шматки. Ішов він у купці селян виструнений, живий, пильно, уважно шукаючи чогось на голубуватій пелені кряжа. Поруч з постаттю Геракля, у розхрістаній на всі волосяні груди, у червоній сорочці ступав Йосип. Чимсь містичним, звірячим одгонило від його водянисто-мутних очиць, затулених жорстокою шершавинню брів. Одна рука його міцно вп'ялась у комір сорочки, друга гойдалась повільно при боці з берданкою. І, витискуючи з грудей охрипле шмаття слів, він раз-по-раз гостро показував рушницею за шпиль, звертаючись до Омелька:

— Вийдемо на кряж—стрілятимемо...

Той хитро підкинув ліву брову.

— А як же, стрілятимемо.

Йосип примружив чотирикутне, низьке чоло.

— Може б... не слідувало йти... розгонять... вивішають, як собак...

Поруч заслухались насторожено, Омелько посміхнувся байдуже.

— Думаєш платити...

— Чим?

— А тим, що є.

— Онучами?

— То не їхня справа... хто онучами, а хто життям...

Омелькові не дали скінчити. Його слова вщерть переповнили злом і Йосипове, і серця останніх. Голота загула гнівно і швидко, як рій роздратованих бджіл. Змахуючи руками, дядьки переходили на бік, то забігали наперед, щоб краще було чути Омелька. Бо все ж, скільки б не кричали вони, а гіден пошани й авторитету був цей же таки, плескуватий сірий чоловічок, неподоланий бунтар, чудесний земляк і порадник. І ніби крізь фільтр важкого набору лайок, суперечок і просто виття, чітко, міцно й упевнено заговорив Омелько:

— Коли не підемо, не знищимо павука сьогодні—завтра вас і дітей ваших поженуть до тюрми... Коли ж тюрми набиті вщерть, то ось там,— Омелько показав на шпиль,—то там, на графських ланах, ви тлітимете день і ніч у роботі, доки зерно степів ваших не висиплеться долу... села групуються в загони.. стоять по лісах... чекають підмоги... підемо до них... підемо?.. кажіть!..

Він зупинивсь і юрба, озброєна жаданням помсти, не разом теж зупинилась. Знову почулись окремі голоси, далі загомоніли швидче і врешті загули, зливаючись в один голос протесту:

— Раз ідемо—знаємо, куди йдемо.

— І дома один чорт—пасло...

— Запалити, то вдруге не сяде. Пішли!

Сотні ніг гупали, товкли огуд, збивали золотистий цвіт сонячників, розкраювали іноді опецькуваті голови кавунів. Щось єдине гнало всіх туди, до бурхливої купи людей на чолі з Омельком.

— Чого розбігались? Ходімте швидше, швидше давайте.

І знову покірні голосу ватажка, бігом розпорошувались у довгій нерівній атаці. Знову заколихались стиглі полотнища ланів, залямотіло листя кукурудзиння на баштанах.

Сонце знялось на обід, день умлівав, колихався увесь по шпилях мрійними хвильками, легкими й ніжними, як тихі прибої моря.

Повні вдячної ласки, ниви хвилювались, вітались колосом до хазяїнів, торкались затерзаних, порепаних рук, що виростили, сплекали їх на цих просторах волі і плоду.

Оточена густою порослю бур'яну, просто серед нив випнулась плескуватим тім'ям могила. На тім'ї певно стояв курінь, тепер же він сумно просвічував ребрами, все дужче схиляючись на бік. Хто йшов проти, обминав, аби не дати знаку про себе варті, бо з цієї могили, як на долоні, видно було й економію, і весь Марцинкевичів ліс. Одначе, за могилою не разом зупинились. Ішла недобудована залізнича колія, за нею ж толока спускалась низько і рівно до самісінької огорожі маєтку. Купка, де був Омелько, заворушилась, злилась, а до них незабаром стеклись і всі останні селяни. Знову ж тоді широчезне, тільки не шумне коло щільно й запитуюче оточило плескуватого чоловічка. Гарячий людський віддих, смердіння тютюну, покашлювання—все це очікувало, все було наелектризоване, збуджене, захоплене одним тривожним жаданням бою. Омелько зненацька, розштовхуючи постаті, поволі вибравсь і став над самою колією. Він метнув зором вздовж неї, де ця красиво рівна стрічка ховалась за вибалком, далі, якось незрозуміло поглянувши в сотню хмурних очей селян, рукою провів вподовж насипу.

— Ляговись... аби видно було якономію...

Слово іскрою пройшло по натовпу, зараз же коло потроху розтануло. Окремі, ніби сполохані кимсь постаті, розбіглись, одна біля другої виповзли й лягли над верхом насипу. Лягали так, щоб лише видно було маленьку площу толоки, саме біля маєтку й, звичайно, самий маєток. Не лягли Омелько і два підстаркуваті дядьки. Вони стишено розмовляли про щось, але не довго. Скинувши на плече рушниці, мужики помчали вподовж колії, минувши цеп, і аж над вибалочком всім видно було, як видерлись і попритискались вони до насипу. Пождавши, доки влаштувались там, Омелько перекинув у руках австрійку, торопко всунув у неї кілька набоїв. Ліг він поруч Йосипа, що, повернувши голову до нього, з-під козирка кров'янистими очицями, тупо слідкував за кожним його рухом і словом. Омелько спокійно позирнув на цього велетня, одклавши на бік рушницю.

— Кажи сусідові—не стріляти, доки не виїдуть з дворища... і далі...

Доки переказував Йосип, Омелько сказав тому, що лежав ліворуч, моложавенькому парубкові, з полтавськими, соложавими очима. Хутко обидві фаланги взнали про це, і готувались поволі. Спокійний за все, Омелько очікував на початок „роботи", а почалася вона незабаром. Перші постріли тих двох селян над вибалочком яскравіш освітили селянам хід справи. Немудра Омелькова стратегія викликала серед людей здивовано-одобрюючий гомін, всі раз за разом попіднімали голови в бік пострілів, слідкуючи то за маєтками, то за людьми над вибалком.

На одинокі постріли з маєтку відгукнувся кулемет. На це очікували всі. Чітко, рівномірно захльобуючись, іноді машинка гнала кулі на тих двох, що зрідка побахкували собі, аж геть у стороні. Пройняті екстазом задоволення, селяни поприкипали зорами у сиву каламуть толоки, звідки тріскотіли рушниці. Не розуміючи гри селян, панська варта витрачала останній запас набоїв.

Омелько напружено слідкував за цією комедією. Дивився він частіше й довше за тих двох, весь збираючись у найпильнішу увагу і лише ненароком, як на щось, що тільки перешкоджувало грі, скидав холоднуватим поглядом на економію.

Минуло хвилин із п'ять. Врешті стрілянина з вибалочка вщухла, а з якономії потріскували одні рушниці. Хижий, у злій одвертості Омелько скочив на ноги.

— Під-німайсь!

І неймовірно хутко, давно наелектризована юрба перелетіла насип. Збігаючись, то розпорошуючись, стріляючи навпопад, люди мчали толокою, штовхаючись, перечіпаючи один одного, наспіх закладаючи набої. Кулі свистіли у них над головами, шарпались і зарывалися в землю. Пройнята ідеєю нападу, осатаніла валка людей не знала ляку, а вп'явшись каламутними очима, летіли на дворище звірячим бігом.

З маетку перестали стріляти. Десятеро людей, не стримавши скаженого натиску ворога, зашарились палісадником. Лише хорунжого осяяла спасенна думка. Сховавши в кешеню бравнінга, він пригнувся, оскільки було можливо, побіг до стайні. Там, зірвавши крючка, він ухопився за двері, рванув, та вони міцно трималися кимось защеплені з середини. Весь синій, перекошений від ляку і злости хорунжий безнадійно шарпав за клямку, звисаючи на ній і б'ючи каблуками по одвірках. Повний злої іронії, голос із середини протверезив його:

— Не стукай, бо не одчиниш... зривай...

Хорунжий перекосив щелепи. Бравнінг блиснув у його руці націлений у двері, але не вистрелив—десяток дужих рук учепилась за плечі хорунжого і повалили на землю.

— Полеж та не пручайся, браток... хе-хе.

Чиясь зашкарублена лапа вивернула кисть його руки і з неї випав бравнінг. Хтось засміявся злорадо, хтось лаявсь і ця мішанина лайки, сміху й тріюмфального крику ще глибше притисла хорунжого до землі.

— Встань! Ану, підніміть його!

Знову ті ж сильні, грубі руки, покірні чийомусь наказові, ніби всохлу гилляку, поставили хорунжого на ноги.

— Іч, випаривсь, стерво. Іч закрутивсь!

— Та ріжте зараз його. Чого ж там.

— З лиця землі... Зараз...

На подвір'і де-далі ставало гучніше. В атмосфері, повній збентеженорадісного гуку, барвисто пересипаного лайками, свистом, ясно відчувався повсталий раб. Раб, що, знайшовши свою самоцінність, свою працю, омочену потом і кров'ю днів, раб, що несподівано жорстоко поставився до цієї праці, зневажливо ступив на все ногою. Хорунжого оточило десяток селян на чолі з Йосипом. Чутно було, як тряслись і стукали від цього невпопад щелепи загейканого ворога.

— Одбивсь?!—проговорив хтось іронійно.—Ану, Йосипе Михайловичу.

Коло врочисто розступилось. Перед довгастою, збоченою постаттю хорунжого, убгавши в широчезні плечі голову, став Йосип, повагом засукуючи рукава. Тривожно схвильована видовиськом, громада купчилась, і вже страхітливо зиркала на обох. Хорунжий мовчав з білим, повним безпорадности, страдницьким виразом обличчя, а на щоках його зачервоніли густі плями.

Оступившись крок назад, Йосип зметнув рукою. Люди похитнулись у сторону, поприкипавши очима в пудовий кулак мужика.

— Наживсь на світі?

Хорунжий дико ворочав баньками на гурт.

— Христись, невіро...

І Йосип трусонув кулаком, з-під брів хижо озираючи козака. Хорунжий раптом, глибоко й обнадіяно поглянувши на цього велетня, торкнувся пальцями чола.

Йосип не опускав страшної руки, хрипко однотонно наказуючи:

— Говори: во ім'я отця...

— „Во ім'я отца"...

— Стань на коліна...

Це було більше для зручности удару. Бо коли хорунжий, ледви зігнувши одну ногу, нахилив спину й голову, Йосип раптом, напіводвернувшись від розмаху, вдарив кулаком його по тім'ї. Всі виразно вчули хряскіт кісток, всі ясно побачили червоні шматки крови на розбитому черепі. Лицем униз, широко відкинувши руки й ноги, лежав хорунжий. Громада зімкнулась потроху, ніби прочунявшись.

— Готов...

Йосип, нахилившись, пальцем, з розмаху штрикнув у місиво крови на тім'ї, всадивши його до половини в рану.

— Готов...

Когось скарьожило після такої аналізи стану життя і, розметавши юрбу, білявенький дядько без картуза, вхопившись за деревце акації, ригнув у бур'ян.

Весь гармидер, весь тріюмфальний розгардіяш у дворищі справляв неповторне враження нападу самого Батия. Ніби захоплені всі разом голодною якоюсь панікою, сотні людей у запаленій нестямі трощили, збивали клунешні і конюшенні двері. В кінці дворища, де рівними стежками жасміну починався парк, збіглась найбільша купа селян. Бурхливим колом оточили вони десяток коней, трьох тонконогих, виїзних арденів, і останніх—робочих. Їх за храпи держали кілька дядьків, а всі навколо критично, пильно оглядали худобу.

— Ці до плугу, ні... не годяться... цих зараз порізати.

— Сімох забрати—це наші... це коники добрі...

— В'яжіть до колодязя.

Сімох забрали й повели. Од останніх трьох, викоханих, гнучких красунів одійшов у сторону кругловидий селянин з рудими пучками волосся на щелепах, пригнувшись, повагом наперед них лагодив рушницю.

— У лоб стріляй... слиш, Пилип... У лоб,—говорю—стріляй.

Пилип не відповів, а випроставшись прицілився у першого з білою зіркою. Кінь очікував піднявши вигибом енергійну, тонку голову з великими синювато-сивими очима. І ні від кого жодного натяку на жаль, на будь-який протест проти цього вчинку. Один з одним, збентежені, не розуміючи смерти, коні зривались і падали в бур'я ронизані в голову, то в груди кулями спокійного стрільця.

Раптом позаду зчинився крик—то дерлись у будинок. Коні зразу ж забулись і натовп вихором кинувся до східців. Вузькі сходці не вміщали такого потоку людей, тріщали і підгинались дошки. А ж добра половина людей гупала вже десь коридором у покоях.

Як на те, худоби в подвір'і знайшли мало. Корови й візці були на паші від якономії досить далеко; вистріляли, які не були собаки, перевернули і підпалили дерев'яну будівлю кукурузника. Від цього понесло чадом, сивий навал диму задушливою пеленою слався по паркові, повільно розриваючись об повне гилля дерев. Всі останні будівлі, що були за житло робітникам, не чіпали. Самі ж наймити з жінками, дітьми теж кинулися руйнувати маєток. Врешті подвір'я спорожніло, останні постаті ще метушились від стайні до навісу, що загорівся через хвилину з усім господарчим реманентом і половою. Далі й полум'ярі зникли, тільки двоє хлоп'ят з руками за спиною, жадібно, далеко осторонь спостерігали, як горбилась і лопалась нагріта черепиця, як усе нижче й нижче хилились, тріскотіли під гострими язичками вогню пружинисті ребра кроков.

Першою офірою була рояль. На ній спочатку „програло" кілька бажаючих, далі хтось, замахнувшись, ударив по срібному набору кісточок ломом. З гуркотом божевілля срібні палички попідплигували й розсипались підлогою. Тут не було грабунку. Все блискуче, розкішне тут було

непотрібне, зайве в обслугованні цієї маси, воно безжально, свідомо нищилось на місці, кидалось, зникало непомітно під ногами.

Хтось істиком періщив уздовж графського робочого стола, даремно намагаючись розкраяти його надвоє. Це не вдавалось, одначе, не переставали доти, доки й увесь шкляний, чорнильний прибор і книги і ваза з квітами не перетворились на скалки.

В сусідній кімнатці, біля розклеєного комода троє дворових жінок, вхопившись за синій сувій шовку, червоними від зла очицями дивились одна на одну. Обличчя їх де-далі лютішали, щелепи конвульсійно тряслись.

— Пусти!

— На!

І ткнула хвостату дулю.

— На вечерю собі... пусти, кажу!

— На!

Іще раз дуля...

— Пр-ранцювата, гадость!.. кому ти тичеш її!..

Руки обох піднялись і, недоладно заметелявши в повітрі, сплелись у довгу чудернацьку з вереском борню. Ніжний сувій м'ягко заколихався над ними, третя жінка, що мовчки спостерігала бійку, з тихою та смирною вдачею, швидко змотавши шовк, пхнула за пазуху собі й війшла в двері до селян.

Один Омелько стояв у коридорі. Рій думок, планів метушився у голові його, час-од-часу хмарки суму живим контрастом на тлі загальної радости окутували його. Він не зустрів тут графа, через це хмурим сумнівом озирав покої, очима шукав хоч би кого з хазяїв. Правда, візит мужицький, до деякої міри нахабний, одначе, цілком природній в умовах теперішнього життя, але ж це не значить, що граф повинний сидіти на горищі, або ж під спідницею своєї панни.

А щось крізь шум і гуркіт у покоях, він усе ж виразно почув напроти себе гомін. Гомін ніби десь з-під землі, придушений, короткий, повен жаху, очікування й тривоги. Не було сумніву, що говорив хтось за дверима, вузенькими дверима, що їх і не примітив ніхто, біжучи. Ступаючи навшпиньках, яко-мога обережніше, Омелько підступивши, притулив вухо якраз до замкової щілини. І звідти почув:

— Тихше... ну, хай б'ють... сюди ж не ввійдуть, не ввійдуть. По голосу Омелько пізнав Польку. Далі розпачливо, придавленим тоном шепотіла панна:

— Що роблять... що роблять... бо-о-оже мій...

— Не треба... ну, треба ж, кажу... цитьте, бо почують і прийдуть, скоро прибудуть граф...

Омелько, як і тоді, одійшов навшпиньках до покоїв. Останнє слово Польчине яскраво освітило, вказало план дальшої роботи. У кабінеті він, тихо взявши за руку вусатого парубка, що здіймав з величезної люльки срібний, масивний ланцюжок, одвів його в коридор. Там, показуючи на дверці панни, він проговорив вперше владно, гостро:

— Стань тут, і нікого, розумієш. Є що?

Хлопець вийняв нагана.

— Це—добре... ставай.

Парубок одійшов і притулився до одвірка, ще заклопотано вовтузячись над ланцюжком.

Омелько йшов униз. Ішов прудко, сильно вимахуючи руками, повний нових планів. Спустивсь по східцях, до кухні. В душному закапелкові було тихо, темно. Полька наволочками позавішувала віконця од мух. Спішно він зірвав одну. Стало світліше, можна було шукати

потрібного. Омелько зашаривсь під лавами, перевертаючи, брязкаючи відрами, глечиками. Нарешті аж у кутку між ганчір'ям знайшов плетенку з гасом. Узявши в руки її, хилитнув повільно. В плетенці було доволі.

Ідучи коридором, він лив потроху на дошки його, а в кабінеті соковито змочив підстилки й меблю. Натовп засопів гидливо, вчувши запах нафти, одначе, з задоволенням спостерегав Омелькову роботу. Бо це ж головне й найбажаніше їм видовисько, це ж те, що, змивши вщерть непотрібне збіжжя цього будинку й самий будинок, змітає заразом останки їхнього гніву. У залі трощились, складались на купу стільці, комоди, шахви, картини. Все обливалось гасом, дбайливо, не минаючи жодної сухої, незайманої містини.

Хтось „для сквозняку" рушницею бив у вікна. З дзвоном ніжного кришталю, шиби підплигували й, осяяні полудневим промінням сонця падали з хряскотом то в палісадник, то на порожню сковиряну підлогу залі.

Омелько витяг сірника. Сотні голодних очей вишкирились на білу мініятюрну трісочку, що повагом перевертались між пальцями селянина.

— Ану, ану... це палахньоть хвасонно.

Люди заворушились, обличчя у всіх витяглися в холоднувату посмішку. Сірник черкнувсь, знявся жовто-прозорим полум'ям. Як розгорівсь до диму—Омелько, ступивши крок назад, повним зневажливости рухом кинув його в щілину зваленого дерева й ганчір'я. В ту хвилину звідти вихопився клубок горючого диму, а разом у коридорі приглушив усіх вибух із револьвера. Омелька ніби хто підкинув, рванувшись крізь застиглу масу людей, він миттю опинивсь на місці тривоги. Парубок, поставлений коло дверей панни, стояв у глибині коридору, а перед ним, зігнувшись і підвівши уверх лікті, нерухомо лежав австрієць. Омелько підбіг до парубка.

— Хто?

— Стою.... а він ще й.. ну, й присадив.

В кінці коридору на протязі одного метра від підлоги віконечко.

Переступивши труп, Омелько прикипів до запиленої брудної шибки в подвір'я. „Так, маєток згорить. Але де граф? Чому нема графа?" Бентежність росла, і, як повінь, несла з собою велику низку нових планів. Раптом стало неможливо думати. Вихор огню знявсь і притиснув у коридорі добру сотню селян. Задні напирали, гули затиснуті димом і розпеченим повітрям.

Дехто зазирнув у вікно, думаючи виплигнути в палісадник, та кожен боявся впасти з другого поверху. Але в коридорі душив дим. Гіркий і густий від фарб, він дерся, роз'ятрював очі, заважав дихати. Омелько ще стояв. І раптом в очах замайоріла сіра, струнка лава австрійців перед парадним ходом і граф з застиглою посмішкою „гостей"—дядьків. На нього раптом дико натиснули. Повернувшись проти переляканих облич селян, він зняв догори руки. Постать його вирівнялась, оскільки було можливо, чимсь владним, переконуючим віяло од цієї невисокої людини, селянина, пройнятого зненацька твердою думкою—радою.

* * *

І шум завмер поволі, і сотні червоних роз'ятрених димом очей надійно і збентежено вп'ялись у поширені сіруваті ватажка.

— Слухайте... граф з салдатами—тут.

Юрба сколихнулась, попідіймала голови. Омелько показав на труп:

— Ось один і сотня—перед будинком... Братця... я про одно... слухайте...—голос його міцнішав,—всі виходьте за мною... біжіть до річки... в ліс... вони не вистрелять... чуєте? Тепер пропустіть мене...

Німі постаті дали пройти Омелькові. Одначе, він не йшов далеко, а ставши біля дверей, звідки виразно за годину перед тим чув голоси жінок, постукав кулаком у дошку.

Тихо.

— Полько!

Знов тихо.

— Відчиняй, не бійся—чуєш!

Відповідала тиша. Омелько повернувсь до гурту. Стрівся очима з Йосипом, потяг за рукав до дверей.

— Сіпни.

Велетень взявсь за клямку і, вхопившись обома руками, сіпнув до себе. Двері взялись горбом, дзвякнули зламаним замком і розчинились. Омелько увійшов перший. Рожевий присмерк не дав гаразд розглянути людей одразу. Але згодом побачив біля столу Польку. Зі спокійним, очікуючим виразом обличчя вона стояла, зігнувшись, руками притискуючи до ніг Микитку.

Омелько не чіпав її. Прудко підійшовши до ліжка, пальцем ткнув у м'ягке плече панни, що лежала, заривши обличчям у подушку. Він ще раз, злегка труснув за плече.

— Ану, встаньте на хвилину... чуєте?..

Голос його бренів тривожно, але без злости. Клава не ворушилась. Тоді обома руками взявши її під руки, Омелько поставив жінку на ноги. З білим, мов полотнище, лицем панна стала перед ним з розширеними очима.

— Ну... стріляйте... бийте... ґвалтуйте...—повним злої розпачливости голосом шепотіла вона й запитуюче дивилась на сивого чоловічка в жакеті,—ну, беріть... ну...

Омелько сплюнув, ведучи до дверей її.

— Кат-зна що вигадуєте... ціла будеш... ступай.

Панна хилилась на руках його, кумедно - швидко перебираючи ногами.

Омелько, раптом ставши праворуч неї, вийняв з-під сорочки обріза. Клава впала, впав і Омелько. Але тут же підвівсь і злісно шарпонув за руку жінку.

— Ти, гнида. Йди, бо...

Обережно вони ступали східцями вниз, а ззаду живим потоком тривоги сунули люди. У сінцях, добравшись до виходу, Омелько пхнув рукою важку половину дверей. Крізь денне світло мерехнула в очах сіра, тісна стрічка сотні, в білому кітелі граф. Рушниці шарпонулись у верх і опустились не разом. Граф стояв білий, в нікчемному, безпорадному злі, підплигуючи, розмахуючи руками. Так, цей миршавенький, нікчемний чоловічок одурив його. Одурив просто, нехитро, але переконуюче для його світлости планів. І він не може зараз крикнути ротмістрові „стріляй", доки одріз цього чоловічка не торкається голови Клави, його життя, його гордощів. Палай, руйнуйся, маєток, зведений наказом ясновельможних предків, репайсь, земле, лише не стріляй ти, нікчемний плюгавенький селянине, хитрий ворог і злопаршивий хаме. Так, так... тікайте ви, мужики, ви, полум'ярі, ви, смердюча купа рабів, тікайте сміливо через парк, на греблю, в ліс, де очікують вашої підмоги хлопські гармати. Падайте, цілуйте ноги вашому злохитрому землякові, бо ні жодна куля, доки одріз його повільно хилитається над чолом панни, ні жодна куля не просверлить вам спини.

Останні кроки загупотіли і зникли. Спорожніле дворище, насичене перегаром пожежі, ще повне хаотичних вражінь набігу. І ось серед нього залишилась лише сіра стрічка, граф, Омелько й Клава.

Стрічка не рухалась, стежила мовчки, хмуро за цим видовиськом, а граф очима пораненого звіря дивився на дві постаті. Так, ще хилитається одріз, ще пильно, гордо дивиться на нього плюгавенький селянин у жилетці, і роздирає на двоє його панську душу... Але... граф зметнувсь назад—одріз прудко перейшов од скроні Клави до Омелькової. Омелько сміється, чуєте... хочеться крикнути і кинутись на відчайдушного... ну, ну...

Стрічка салдатів-чужинців завмерла, стежив розгублений ротмістр, казивсь очима граф.

Він бачив, як упала й безсило відкинулась на землю зомліла дружина. Омелько торкався одрізом своєї скуйовдженої з сивиною голови.

— Спасибі, пане... так і годилось...

Люди заворушились. Це він, жалюгідний повстанець говорить йому. Ну, ну...

— Беріть, пане, що залишиться в гнізді вашому... та тікайте світ за очі... не ваше подвір'я це... і знайте...

Ну, ну, далі... так, так... смійся й кажи, дурню.

— І знайте, що його світлість—мужикові не сусіда.

Омелько ще затримавсь на хвилину, далі, якось важко повернувши голову, вистрелив у вухо.

Коли ж, доконче розпанаханий злістю граф підбіг до Клави і вхопив за голову, зазирнув у вічі їй—вони дивились на його півсплющені, навіть без тривоги крізь каламутну слизину смерти від серця.

Ротмістр закурював, салдати слідкували за пожежою і посміхались нишком.

С. Солоне.

ЛЕВ СКРИПНИК

Тов. Поліні.

Н І Ч

I.

Часто бачу я себе в люстро (вірніш—бачив, бо зараз замісць люстра, маю можливість бачити своє обличчя лише в кухлі з водою).

Так.

Бачив я біле, з синіми жилками обличчя, широкі сірі очі, ніс неправильний, татарський.

Були білі комірчики, краватки з золотими краплинами, картасте кепі.

Жінки називали мене, жартуючи—„маленький", „біленький".

Зараз, повторюю, бачу я своє обличчя лише в кухлі з водою.

Обличчя чорне, виснажене і синіх жилок уже нема. А замісць комірчика та краватки тіліпається різноманітне, брудне ганчір'я.

Це для тепла.

Коли я п'ю воду з кухля десь коло громадського крана, або на кухні в добродушної філантропки, я зажмурюю очі. Мене часто питають: навіщо я це роблю, та я відмовчуюся.

І ніхто не знає.

Лише колишній професор філології Боденко, що в громадську війну (за військового комунізму) спився автомобільним спиртом, а зараз продовжує „русько-горькую" та „денатуратку", лише професор Боденко говорить іноді своїм пропитим хрипким голосом:

— Він зажмурюється, щоб не бачити себе... Бо іноді таким чином можна розгледіти своє справжнє обличчя... Справжнє... Розумієте ви, людські недогризки, що таке справжнє обличчя? Ні! Ви цього не розумієте, бо мозки ваші завбільшки з курячі. Не розумієте ви також, що людині в нашому становищі, вгледівши своє справжнє (слово „справжнє" знову підкреслюється) обличчя—залишається тільки...

І колишній професор філології Боденко робить рух, ніби він накидає на шию зашморг.

Це дуже неприємний, я сказав би, надмірно страшний рух. Але робить його Боденко, прицмокуючи язиком, з виразом садистичної насолоди на лиці.

До речи, він кожного вечора обіцяє повіситись або перерізати собі ножем горло, проте, кожного ранку його можна знову побачити на лавочці в скверу. Кожного ранку він п'яно хропе у сквері, або, коли „набузить", просипається в районі міліції...

І кожного ранку такий же обшарпаний, колишній підполковник Мигунов, від минулої слави якому залишилися тільки великі, пишні вуси, що, як і раніш, пестяться, начісуються гребінчиками,—підполковник лейб-гусарського його імператорської величности полку питає професора, потираючи сивого від горілки і трохи розваленого від кокаїну носа:

— Ви ще не повісились, професоре... доброго ранку!

На це професор філології Боденко, як завжди, незмінно суворо і похмуро відповідає:

— Ще живий я, дякую за турботи... Чекаю, коли виростуть ще більші ваші пишні вуси. Тоді зріжу їх, сплету віровку й повішуся

на ній. Цим вчинком я заб'ю двох зайців—себе і вас, бо без вусів ви вже не животітимете. Життя вам заповнюють лише вуси... Крім них, у вас нічого нема.

Підполковник голосно регочеться:

— О-о-хо-хо! Кажете, вуси? Більш нічого?

Судьба его снабдила...
Нє давши больше нічего...

Декламує він хрипко і потвірно.

Але за професора та колишнього підполковника його імператорської величности лейб-гусарського полку Мигунова я сказав так, мимохіть...

Сказав ще й тому, що жили ми усі вкупі—на кватирі у зводниці й господарки кубла Маланії Гнатівни Перебечченко. Всупереч тому чудернацькому переконанню, що, мовляв, зводниці і господарки кубел повинні бути обов'язково товсті,— я мушу сказати навпаки—наша добродійка особою своєю нагадувала запечену гадюку,—така вона була чорна і така тонка. І ніби цю гадюку не допекли, і, випустивши живцем, наділи на неї старовинного бриля з довгим пір'ям, на диво довгу сукню і гостроносі черевики „джимі".

Жило нас у неї семеро—з умовою: гроші платити справно. Коли хто запізнювався і в призначений день грошей не платив, його викидала наша „Недопечена Гадюка" на вулицю.

Крім професора, підполковника та мене, ще у Маланії Гнатівни мешкали: злодій Мотька, хлоп'я років шістнадцяти, з кошачими очима, ніби кішка, яка щойно злизувала сметану; молодий слюсар з заводу „Молот"; дівчина з видавництва „Село" та ще особа „невідомої професії". Наші кутки розділялися фанерою.

Ще можна додати: Недопечена Гадюка була закохана в підполковника з пишними вусами. Корінь закоханости—ті ж таки славетні вуси.

Кожного ранку, прокидаючись, Мигунов розправляв вуси. На ніч обгортав їх у тоненькі папірці, годинами начісував, фіксатуарив... Лягаючи спати, колишній підполковник намагався нічим не рушити вус.

Про кохання.

„Дама"—Недопечена Гадюка мала гроші, рябе зморщене обличчя, 43 прожитих роки, половину сивого волосся, гаряче-пригаряче серце і бажання одружитися. Любила вона „молодцюватих мужчин" і щоб вуси були—во-о!..

Вона зідхала, що радянська преса не видає шлюбної газети. За це й ненавиділа радвладу.

Але справа обійшлася без шлюбної газети.

Головне—пишними вусами володів наш „приятель" підполковник Мигунов.

Серце Недопеченої Гадюки розтало. Підполковник був великий естет. Він любив прекрасних жінок. Він багато знав про тіло—постави фігуранток кордебалету, починаючи з Харкова і кінчаючи Ніццою. Він де-що розумів у верхових конях і вмів розрізняти ямайський ром від рому гавайського. Любив Мигунов усе дороге, тонке, гарне.

Наша Запечена (або Недопечена) Гадюка не була естетична особа. Але підполковник Мигунов вважав за потрібне для людини їсти не менше, ніж три рази на день, крім того, він пив горілку й нюхав кокаїн.

Для цього потрібні гроші. Гроші були в Недопеченої Гадюки...

Через тиждень коханці збиралися йти в Загс. Але якась зла особа відрізала колишньому підполковникові правого вуса.

Того ж ранку Мигунов повісився на горищі на бантині.

Вбита горем господарка згадала, що ми з професором не платимо за свої кутки вже по три дні.

(А становище у нас було, ой, яке скрутне!)

І ось ми,—цеб-то я—початкуючий, невдалий письменник і, колись славетний професор Боденко—опинилися на вулиці.

II.

Про себе.

„Молоді люди“ моїх років—сидять за столами у конторах, заповнюють чорними блискучими значками сотні аркушів паперу, чекають надбавки „жалування“. „Ухажують“ за дівчатами, що так само 7 годин пишуть, похитують ногами, смокчуть цукерки і, коли ніхто не бачить, припудрюють носики і підфарбовують губки.

Згодом ці „молоді люди“—одружуються, „плодяться і розмножуються“... Наживши геморой, ходять по лікарнях і з насолодою розповідають про свої хвороби.

Іноді молоді люди моїх років—відкидають ногою все те старе, тисячорічне, що хоче оповити їх буйну молодість—та беруться за суспільну працю, беруться за „перековку світу“.

Іноді вони перемагають життя, „беруть його за грудки“, розливають по землі радість запалу й боротьби.

Про радість зараз пишуть багато.

Це гарно. Хай розливається рікою радість, юність, бадьорість! Без неї зів'яв би світ.

А я зараз писатиму про важке, про чорне писатиму.

Бо є ще в нас люди, що, мов неприкаяні, плутаються по провулках величезного міста, є люди, що страждають гірко,—їх треба вивести, показати.

Мої типи мають право на існування у художній літературі, оскільки вони ще існують у житті—мізерні, напівзгнилі скалки минулого.

І друге—після лютого, важкого, чорного,—солодке буде веселе та бадьоре.

Бо не забачивши поганого, як же пізнаєш красиве, життєрадісне?..

Я трохи відступився, бо обіцяв сказати дещо про себе...

У велике, задимлене місто мене притягла пристрасть до літератури.

Мріяв—книжечка... Невеличка, хоч би манюсінька книжечка, а зверху моє прізвище...

Більшого не бажав. Любов до літератури відняла у мене все—спокій, працю, кохану жінку.

У кешені лежав лист від неї, зім'ятий коротенький лист. Вона одружилася з другим. Вона більш, ніж я літературу, любила гарні вбрання, смачну їжу і теплий затишок.

Лист кінчався звичайними словами: „до тебе більше не повернуся, бо покохала іншого“.

Я, бувши нею, написав би замісць „іншого“—„інше“... Було б вірніше.

Я залишився самотній, як людина.

Мав лише вірші. Клав душу в них, клав силу, молодість. І вірші мої „повним кар'єром“ летіли у редакторські кошики.

Були редакції, де мене зустрічали із солодкими посмішками, читали мої вірші й штучно, по-редакторському жалкували:

— Знаєте, м-м-м... Рими у вас... те-є... шкандибають... Образи занехтувані... Що ж, пишіть... може...

А в інших редакціях мене зустрічали просто так:

— А-а-а! Це знову ви? Зайдіть іншим разом. Не піде.

І лише іноді друкували мої вірші. Рідко.

На біржі праці мій номер був 18001.

Іноді я знаходив собі якусь роботу. Чистив подвір'я, латав черевики, вантажив вугіль, взагалі—робив, що під руку трапиться.

Ось і все про себе.

Додам. Коли позбувся коханої дівчини — позбувся й теплого кутка Недопеченої Гадюки.

Але про це вже я здається говорив.

А в тім, я не знаю—навіщо я пишу про себе. Кому потрібний я— злощасна людська скалка, відокремлена від усього чудернацькою пристрастю до поезії?

Навіть Недопечена Гадюка, женучи мене з кімнати, скрикнула:

— Гнида ти соплива! Забирай свої папірці, бо...—Вона сказала те, чого я не можу навіть вимовити... Боляче мені...

Боляче не за себе, а за мої вірші, за мої милі вірші. Боляче за людськість, поміж якою ще туляться Недопечені Гадюки і полковники з пишними вусами.

Я знаю, що ще не прийшов той час, коли людськість розчавить ногою подібних потвор.

Але він прийде.

Прийде й лікар, великий лікар, що вилікує тих хворих, злиденних і затурканих людей, про яких писатиму я далі. Вірю. Твердо вірю.

І навіть, здихаючи десь під тином, я вже зів'ялими, напівсмертними вустами прошепочу:

— Ві-рю!

III.

У професора подрані картасті штани.

Він дивиться на все зі спокійною мудрістю людини, що пройшла вже життя, що бачила багато дечого цікавого і нецікавого, а потім усе набридло і в очах так і застигла назавжди легка нудьга.

Він не захоплюється нашим, на диво скрутним становищем. Але й не журиться особливо.

Тонко, іронічно усміхаючись крізь побите й подряпане шкло окулярів, він підносить до мого обличчя мідяну, зеленувату монету і говорить:

— І так, юношо, ми з вами маємо три копійки... Оскільки держмонетне подвір'я випускає ці монети, остільки вони—гроші... Але тут піднімається величезне, в нашому колі безумовно, питання: „що ми зробимо на ці три копійки?"

Мовчанка.

Я не відповідаю. Я гадаю, що ми вже дійшли до самого нікуди.

Осінь.

Вулиця.

Місто.

Повз нашу лавочку проходить повія в мокрому пальті, на мить зупиняє на нас погляд і хмурить чоло.

— Бариші дєлітє, старічок?

Професор киває головою.

— Так, дівчино, легкого поводження, ви не помилилися. Ми ділимо бариші, що виручили на життєвому базарі...

І ляпає по плечі повію:

— Люблю прозорих, проникливих людей...

— Багато баришів?—питає повія.

Обличчя її на хвилину прояснюється.

А що, мовляв, коли й справді ці фраєри* змили** що і ділять гроші? Може хто з них візьме і її, мокру повію.

— Ви, баришня, питаєте—багато баришів? Ось.

Боденко показує три копійки.

— І остача ще непроданого краму—цеб-то ми, власною персоною я і мій колега по нещастю.

— Чорт старий!—злісно кидає в обличчя професорові повія. І поволі йде через сквер до головної вулиці...

Професор кутається в дивовижні рештки від драпового пальта, зшитого мабуть ще за юрської ери. Намагається напнути неіснуючий комір, але з того нічогісінько не виходить і він спокійно констатує факт:

— М-да-а-а, юноша... За всього свого бажання—наше становище я б не назвав блискучим .. Але, юначе, ви не вішайте носа. Ви не забувайте, що, не дивлячись на осінь, безпритульність і голод, ви маєте всього 23 роки. Ех, мій любий юначе! Двадцять три. Як легко видертись вам з цього багна. Коли... не зіб'єтесь з копиток...—Професор хитає кудлатою головою, хитає журно і я зловлюю на собі його м'який, любовний погляд.

Вже насовується сутінь. Сіра, олив'яна, вогка.

По бруку, розбризкуючи багно, пробігають візницькі фаетони. Візники, в синіх жупанах, сумовито й одноманітно скрикують: „е-еп,“ наслідуючи „дутим“, і пащі провулків ковтають їх укупі з пасажирами та кіньми.

Вогкість повзе за мою подерту тужурку і холодним язиком облизує моє одубіле тіло. У черевиках повно грязюки. Я щільно тулюсь до Боденка, щоб позичити в нього хоч трохи тепла... І не отримую його...

Професор філології примружує очі і роздумливо говорить:

— Ви щасливий, юначе, молодістю вашою щасливий! Потім ще ваше щастя і в тому, що хоч одніею ногою, та стоїте ви на грані нової епохи яку я навіть не можу забачити..

Але чекайте... Я одійшов—що ж робитимемо з трьома копійками?

Боденко робить вигляд, ніби це питання його надмірно цікавить.

— Ви голодні?

— Так, я голодний... З учорашнього вечора я нічого не їв, і мені дуже хочеться курити.

Професор думає:

— Гм... голодні, це поганенько! Ненавиджу я голод! Найгірша річ, бо робить він з людини тварину... Найпрекрасніше віднімає в людини— гордість її—розум, велич.. Та це філософія. Повернемося до реальности. Тут недалеко в мене є знайомий крамар-бакалій. Мерзотна людина, паскуда, можна сказати, найгірший недогризок людини. Перед його скупістю пушкинський „Скупий лицар“ здається найщедрішою людиною. Але мені часто дає краму—ковбасних обрізків, ветчини, огірків, булок. І не тому, що поважає мене, а просто—потрібний я йому буваю іноді: заяви складаю, раду подаю. Так ось, піду я зараз, може чого в нього розживуся.

Зникає Боденко. Я сиджу сам і смутно мені, і гірко. Ще раз виймаю я заялозеного конверта, виймаю аркуша, довго й допитливо дивлюсь на такі знайомі, й такі рідні рядки, але літери вже зливаються, бо на дворі темніє і слів я не розбираю...

Ну, це не конче потрібно.

* Фраєр — не злодій.
** Змити — вкрасти.

Текст листа я знаю на пам'ять. Від слова до слова. Але чомусь від того, що зараз не можу прочитати листа, робиться мені ще гірше і самотність свою відчуваю гостро—ніби невидиме лезо ріже на шматки моє серце. У боковій кешені лежать мої вірші. Зараз вони обпікають тіло. Бо й їх опаскуджено, облито багном.

Здавлюється горло. Плакати мені хочеться, чи що? Ну, ну—це вже дурниці! Терпи козак, отаманом будеш. І я терплю.

Я зціплюю зуби, охоплюю руками голову в мокрому кепі, намагаюся навіть не здригувати від холоду.

Хоч би трішечки тепла. Мізерна крихітка жіночої ласки, одна прихильна посмішка і ніжний поцілунок. Один... Багато не треба.

Ні, це розкіш. Розкіш, не по кешені.

Нехай би хоч мій професор обійняв мене своєю великою рукою, притулив би голову мою до своїх грудей і... тоді б, здається, я краще почував себе.

Живе слово, живу людину хочу відчути...

... Тиша...

Перед вечором місто важко зідхає задимленими грудьми, оповите густим туманом, величезне і страшне в своїй величності.

Перед вечором з фабрик тягнуться робітники... Переповнені людьми трамваї, хижо блискають очима лихтарі, виригнувши сіру купу людей, ковтають нову.

Бовкають дзвоники і трамваї мчать далі, бризкаючи сміливими іскрами. І перед вечором місто ніби на дві частини розколюється могутнім лезом доби. Тоді одна частина нова—шумить зібраннями, співами, молодим реготом, дзвінкими, свіжими голосами. Яскраво світяться відчинені двері театрів, назви кіно блискають різноманітними літерами, десь відбуваються літературні вечірки, десь кується життя—світле, бадьоре, радісне.

І в передвечірньому тумані з під воріт, з ресторанів, шинків, під згуки „джаз-банду", „гоп со смиком", з тюремних пісень, під тоскно-буйні розливи гармошки та „румунських оркестрів"—поволі висовує своє сифілітичне з'їдене віками обличчя воно—побите, але не зовсім добите—с т а р е!..

З тісних кімнат околиці виходять на здобич дешеві, невміло нафарбовані повії, у поганеньких, дешевих одягах, надушені двадцятикопійчаними духами...

Вони продають себе дешево—іноді тільки за горілку („погрій нас, ціпочко, а ми тебе погріємо")...

Віддають своє тіло вони у підворіттях і ходять парами. Коли одна продається, друга стежить за двірником.

А з центру, з гарних кімнат—виходять теж повії: дорогі, у каракулі, оксамиті, золоті. Від них пахне духами „коті", на обличчі вміло накладено фарби... Ці не тиняються по вулиці під дощем. Вони йдуть по своїх кублах, що вдень прикидаються мирними й недоходними ресторанами-льохами з назвами „Версаль", „Замок Тамари", „Три друга".

В них є свої місця, свої господарки, і тіло їх продається в таємних кабінетах дорого — продається непачам з бездоганно білими комірчиками, одгодованим робітничою владою, хижим трестовикам, що ладні вмить пустити на вітер десятки заводів і фабрик. Продаються закордонним „дільцям", випещеним, чепурним англічанам, наманікюреним туркам, балакучим французам.

І все це разом з „румунським оркестром", з риданням струн гитари, щебетанням мандоліни.

Разом, разом усе, напівгниле—під пісні і дзвякання срібла та золота—з кожною хвилиною вмирає, догниває, доживає останні години...

Увечері ж злодії: скокарі, маровіхери, ширмачі, нальотники лагодять свій струмент. Близько робота, гроші, безглузда гулянка, вино, горілка, жінки.

Або:

куля

смерть, Бупр, варта, ґрати...

Падає густий туман, ніби жива істота, дихає неприємним, гірким подихом, ворушиться, повзе.

— Юначе, ви ще живий?

— Так. Живий я. Безумовно, я живий.

Професор філології, важко дихаючи, сідає коло мене і стомлено говорить:

— Приніс, молодий чоловіче, вам „закладку". Але ж втомився! І недалеко, а здається—сто кілометрів одмахав...

Глибокий віддих.

— Старість, юначе! Знаєте ви, що таке старість? В додаток—вовча старість? О, це мерзотна річ. Я не бажаю ворогові своєму цієї штуки.

Говорячи це, професор розгортає пакунок. В ньому з фунт хліба, шматочок брудного сала, обрізки ковбаси, огірок і сотка горілки.

— Ну, що ж, давайте трапезувати, юначе! Але з умовою—горілки ви п'єте лише два ковтки—решту мені... Я замерзну, хлопче, без горілки. Моя кров уже не гріє мене.

— Я зовсім не буду пити горілки,—відмовився я.

Цьому колишній професор дуже радіє. Він бере собі лише крихітку хліба й огірок. Вибивши долонею затичку, жадібно п'є нахильці. Кожен м'язь на його худорлявому обличчі здригається. Сива борідка тримтить, тримтить клоччя подертої одежини. Шкло пляшечки цокотить об зуби. Я пильно дивлюсь на цю людину і з болем думаю: в його голові така сила знання, така сила знання, ерудиції—він міг би й зараз кинути своє подерте шмаття і викладати новій, допитливій молоді все те, що знає він, колишній професор Баденко.

Але його знання, його ерудиція, могутність людського розуму уклалися в горільчану пляшку, зіпсувалися алкоголем, обезволилися...

Випивши горілку, професор обережно ховає пляшку в кешеню й говорить:

— Нехай полежить тут, прийде чорний день, ось тобі й маєш шість копійок з Вінпромторгу за пляшку. А ви їжте, молодий друже, навалюйтесь. Не дивіться на мене. Я не їм взагалі. Вже тілові моєму не треба їжі...

Я жадібно доїдаю хліб, ковбасні обрізки і на очі мені виступають сльози—шкода професора, як людину, і шкода його знання, що гине даремно тут, у туманах нічних скверів та провулків. І сливе ридаючи, я прохаю, Боденка:

— Слухайте, Петре Семеновичу! Киньте ви все це. У вас же знання, у вас великі знання. Мені довелося чи-тати одного разу ваші книжки. Це ж геніяльні твори. Чого сидите ви тут? Зараз же новий час, перебудовання старого, ламка минулого, стільки для вас роботи—свіжої, вдячної роботи. Ех!

Професор підвів на мене свої очі і жалібно подивився на мене. Так жалібно і тужно, що я здригнувся. І тоді мені пригадалося колишнє, давнішне.

Хлопчиком був ще я. Пригадалося.

Єхидний смішок десь у глибині.

Навіщо? Не знаю. Не знаходжу відповіди.

Мій новий сусіда, що, підсівши до мене, сновиґає очима по мойому вбранні, кахикає, довго кахикає надрепнуто і потім, ніби давній знайомий, звертається до мене:

— Продьоргіваеть, братішка... Берьоть, осінь... Чем промишляєш?

Я посміхаюся. Справді, чим я промишляю?

Відповідь даю таку:

— Хто знає? Що трапиться, те й роблю.

Морщить ніс сусіда...

— Робиш? По блату может? Свой? - дивується.

— Нєт? Значиться, по-чесному. Паршивоє дєло. Курітъ єсть? Нетуті? То ж значіт на „дєкохті“ сідіш... Я єто подсєл к тебе, может фраєр, дак помою* єго.. Да уж больно ти разлатаний. Разбітий. Что, думаю с нєго вазьмьош. Как у кунтуша—хрєн да душа.

Сусіду знову починає бити кашель. Бідолаха аж скарьожився, аж лавочка тріщить від його лютого кашлю.

Проте ж, сусіда не падає духом. Одкашлявшись, з червоним лицем, він насовує на чоло кепі з величезним козирком, закидає ногу на ногу і моторошно затягує високим фальцетом:

Где блатниє, там і я,
За блатними жість моя.

Я роздивляюся—що за сусіда мій. Кумедне таке обличчя. Угорі дуже широке, брів майже зовсім нема, очі чи водяно-сірі, чи блакитні, пукаті, по-рачачі лізуть з орбіт і в очах назавжди залягли здивовання й буйстзо шибеника. Від верхньої частини обличчя вплив:

— Вже багато років тому—махнула ця людина на себе рукою і кинулася сторч у розпач безглуздого життя, в азартну гру, у дикі гулянки, а кинувшись, здивувалася—як це, мовляв, змогла вона таке зробити? І дійсно, це вона,—а не хто інший.

Нижча частина—страшна й смішна. Вона багато вужча за верхню. Аж здригуєшся, так лякають тебе смертні провалля щік. По всьому тілі виперлись, мов на черепі, щелепи; погрозливо вишкірилися два рядки великих зубів за тонкими, ледви накресленими вустами.

Смішать тонюсінькі й довгі вуси. Вони ввесь час ворушаться, як у великого, невиданого ще ніколи і невідомого в зоології таргана.

На нижній частині обличчя печатка недалекої смерти, печатка дегенерації, нерозсудливого, п'яного життя.

На верхній частині—дитяча простота, веселість, одчайдушність...

Нарешті сусіда помітив мій погляд і питає:

— Чіво буркали п'яліш? Нє відал такіх, ась?

— В тебе дуже великий кашель,—говорю я,—тобі треба лікуватися.

— Та-а-ак, — погоджується сусіда — нащот кашлю — оно да, здорово берьоть... Одно только скажу тебє—хуш лєчісь, хуш не лєчісь, а скачеврижусь я скоро... Так сказать, путьовку на кулорту нєбєсную получу. Оченно даже скоро. Чувствую, што в груді моєй как би пусто становітся. Печонкі там разниє гніют. Однаково, єжелі думаєш, что боюсь—брось поштіть, не пужай бабу... Подохнуть я не боюсь. Знаєш, я то кто? Васька—„Смерть Болотная“—єжелі слихал што по блату. За морду мою меня так зовут. І єшто за то, што дєда сваво пацанком

* Помити—обікрасти.

єшто шпарнул ножом сапожним і, забравши у єво десять целкових, сапогі і ножічек складной, подорвал когті... однаково пойман бил і весьма долго отпарілся в ізоляторе для малолетніх...

Про Ваську—Смерть Болотну я нічого не чув.

Однак, щоб зробити приємність свойому співбесідникові, удав із себе надзвичайно зацікавлену і зраділу зустріччю з таким славетним блатним людину. Це вподобалося Васьці.

Широкий ніс йому склався сотнями зморшок, очі розплилися у самозадоволену посмішку. Сказав Васька:

— Чув, стало бить? Про меня, братішка, весь город знаїть. Ти не гляді, што я сейчас такой разбітой—пальтішко дрянноє, кольоса * рваниє... В стірке ** вчера продулся. Я, братішка ти мой, по всякому живу—і ой, как здорово: з бабами всю ноч водку на шпанскоє с півом жарю, і арбузи зімой жру, крабов мнє прямо свежіх доставляют, і так дую почітай неделю. А іногда не жрамші целимі ночамі по уліцам обгалтиваюсь, продуюсь в стірке, аль на баб спущу монету.... А то на кічу сядеш—месяцамі хлеб жуйош чорний, водіцей запіваєш. А все савєцкая власть. Надула! Сказивалі—свабоду усем дадім, і кічев нікакіх — ну, й дайош! Разсабачілісь, і без нікакіх осторожностев... А нас за зябри-то і берут нонє!..

А Васька смерть Болотна дуже охочий співбесідник. Він говорить, аж поки не починає його бити кашель. Відкашлявшись—мовчить довго. І нижча частина обличчя наводить жах своєю мертвістю, а верхня—теж тьмянішає, втрачає свіжість і бадьорість.

Туман густішає і густішає.

З-за живої, рухливої стіни, вохкої і по-жаб'ячому слизької, кидали жовтувате проміння ліхтарі.

Смерть Болотна довго риється в кешенях, стримуючи кашель, нарешті знайшов зім'яту цигарку, і каже:

— Я тепер прьяпащій челавек... Нічево нету для меня тепер... Душить меня тута, у грудях. І чім болє душіт, тем болє я по блату б'ю—бацаю ***, нюхаю... А колі спать ложусь, всьо мьортвиє голови відю. Лезуть как будто до мінє і глазіщамі ворочают. І крічать хочется і сіли нету... Увесь у поту. Амба, братец, приходіть.

Сусіда довго насвистує якусь хватську блатну пісеньку і нарешті говорить:

— Проведалі пахани — где я і што я. Тятька с маткой пріехалі. Матка ногі целовала, просіла на деревню вернуться—потому, старєють пахани, работать некому, а земліца і скатінка єсть. А я куражусь. Ногой отпіхіваю і лютость меня такая берьоть—хочеться туда, на вольний воздух, штоп грудь атдахнула, штоп галава атдахнула... Смерть поднадуть на пару годіков захотелось. І знаю, што буза єто, не стерплю там. Через неделю снова же в городе буду. У-ух, озверел! Пахана за бороду, паханшу ногою в пузо—вон!

Ушлі пахани. Кашлял я долго...

Васька знову насвистує, кашляє і хапається за груди. Поли його драного пальта роздуває вітер—а вітер холодний і мокрий.

Починає накрапувати дрібний, осінній дощ, шелестить зів'яле, мертве листя... Нещасне, нещасне.

Скоро й воно не шелестітиме, бо змочать його дощі, притопчуть ноги людські, закриє грязюка.

---

* Кольоса—взуття.

** В стірке—в карти.

*** Бацати—пити.

А зараз воно крутиться великими оберемками, б'ється в лице, залітає за комір...

Ах, колись... Так недавно... І здається:

Давно, давно. Сторіччя тому воно—це жовте мізерне листя було таке зелене, прекрасне... І так таємно і мило шуршало над головою.

Крутиться оберемками зів'яле листя. Крутиться мертве, непотрібне. Метелики... Метелики... Жовті, мокрі метелики...

Прощай листя!.. Прощай!..

... Я натягую на себе комір піджака, намагаючись захиститися від вітру та дощу. Тоскно мені і холодно. Холодно і на серці. У мого сусіди ворушаться тарганячі вуси. Він підводиться, обсмикує пальто і говорить мені:

— Так-то... Хто знаєть, люді ми, аль псі. Вродє і люді, а вродє іногда і псамі биваєм, не глядя на то, что імєєм двє ногі... Ну, прощай. Пойду, поіщу маруху—может в крєдіт наноч возмьоть і в комнатє перєсплю та бабскім тєлом погрєюсь. А баба, какая б она ні била, отогрєть умєєт. Много в єй жалості і доброти... Прощавай, братішка.

Я довго сиджу на лавочці, дивлюсь просто перед себе на блискучу калюжу, в якій догори ногами відбиваються ліхтарі, чорні дерева і лавочки.

Знову щось ссе у шлунковј. Хочеться їсти й курити. Я переводжу зір на все навкруги, мацаю очима землю, чи нема де недокурка. Недокурка знаходжу під лавочкою. Великий, майже сухий. Сірники є. З насолодою закурюю, стає трохи легше. Але куди піти? Кому висловити тугу й біль? Не сидіти ж тут, у скверу, самотньому, оповитому туманом і мрякою.

Ні, не зможу. З'їду з глузду.... На люди мені треба, щоб чути голоси людські, щоб бачити постаті живі. Мало не прожогом біжу по грязюці туди, де, залита вогнями, гуркотить і плеще хвилями людей Катеринославська вулиця.

Тротуари.

Блискучі вітрини.

З Нової Баварії рветься на вулицю ридання скрипки — тонке, жалібне. Крізь вікно я бачу музику. Він мабуть сліпий, бо лице йому дивно нерухоме — бліде, красиве обличчя, з тмяним шклом очей. Двері пивної розтуляються і хтось викидає на тротуар п'яну людину. Людина без кашкета, падає, блює, стогне.

— Мій боже, ой, боже мій, боже мій!

І потім починає довго, з' п'яним смаком матюкатися. Густа слина тягнеться йому з рота і повзе по шкіряному пальті...

... Ех, великий, але напівзабутий уже Єсенін!. Де ж краса вашої „Москви кабацької"? Де ж краса розпачу і буйного одчаю „таких, как і ви, пропащих?" Хіба в блювотинні та липкій слині й довгих російських матюках.

Чи не помилились ви, оспівуючи цю гидоту, оспівуючи блювотину ніжним жемчугом ваших слів? Мабуть. А в тім—пробачте... Мертвий ви (негоже чипати мерців)...

V.

— Ах, Лідочко, ви подивіться, яка прелєсть!

— Залиште, Мусю! Хіба ви не бачили кращого каракуля?

— Душечко, це ж найкращий, венгерський!

— Ха-а, ха-ха! Яка ви наївна, Лідо! Подивіться на моє манто—його купив чоловік мій за 1300... Це справжній каракуль, а то лише імітація.

— Ваше манто—чудове. Чудове! Воно так мені подобається... Ах, да Семен Гнатович зараз...

— Так, так, він зараз директор тресту.

— Я вас вітаю... До слова, душечко—чи не можете ви попрохати, Семена Гнатовича за нашого Вову. Це такий талановитий хлопчик. Коли б ви чули, як він грає на гитарі, акомпануючи Лілі.

— Я попрохаю Семена Гнатовича. Нема за що дякувати...

— Ах, боже мій, як я перелякалась цього голодранця!

Голодранець — це я, що наблизився до приятельок. Від безсилої злости в мене захопило дух. Але цього ще мало. Я чую услід:

— Лідо, Лідо! Де ви? Цілий ваш ридикюль? Ах, ах, я так злякалась. В нього таке страшне, п'яне обличчя...

П'яне! Ха-ха-ха!

Це в мене—що за дві доби з'їв лише з півфунта хліба та два ковбасні обрізки. Я повертаюсь і підходжу до дам. Тихо і занадто спокійно, стримуючи образу, біль і гнів, я говорю:

— Слухайте, громадянки. Почім коштує кіло вашого гнилого мозку під дорогими шляпками?

Вони надмірно перелякані. Обидві туляться до стіни магазина і мабуть під шаром рум'ян їхня справжня шкіра зблідла. У Мусі цокотять зуби. Вона риється в сумочці, тримтячими пальцями витягає срібну монету, белькоче:

— Нате ось, відчепіться... Бо... міліціонера...

Беру монету—двадцять копійок, тримаю в руці й говорю, подаючи її Ліді:

— Нате, це віддасте вашому Вові. Він грає на гитарі... для струн треба каніфоли.

— Божевільний,—скрикує Ліда.

Я повертаюсь і йду далі.

Натовп, що був зібрався коло нас, розходиться. За спиною я чую голоси:

— Ето сумасшедший!

— Что? Как?

— Сумасшедший... Да-а?... Ето очень інтересно... Такой молодой... Навєрноє, на романтічной почвє.

— Фі, какой неінтересний... Нос широкій, к тому жє оборванец.

У душі я проклинаю себе. Що я хотів цим сказати? Що сказав? І чи зрозуміли вони мене?

Ні.

Геть звідци!

Тут усі шарахаються від мене, бо я обірваний. Туди, у провулки. У темні, жахливі провулки. Там мене ніхто не бачить.

Страшно... Але не страшніше за цю, залиту вогнями, вулицю... Мене наздоганяє якась велика, довга постать у розшматованому костюмі. Бере за плече й гірко говорить:

— Ех, браток! Понту багацько в тебе: Краще б мені той двогривений віддав. Гонору багато.

— Усе?—питаю я.

— Усе, більш нічого.

— До побачення...

— Щасливої дороги. І пам'ятай—в нашому, брат, липовому становищі так треба: дають—бери, б'ють—тікай. Я сам інтелігентний, можна сказать. У Пирятині був...

Я не чув останніх слів цього „інтелігентного" чоловіка, бо швидко завернув за ріг.

Так.

Так..

Натовп гарно вбраних „нічних“ людей міста викинув мене геть, бо був я обдертий, мізерний—городнє пугало.

І — лише це. Більше нічого. З-за цього мене викинули.

Я зупинився коло ліхтаря і зігнувся. Здавалося мені, що замісць голови на плечах мені щось важке, налите розтопленим оливом, і ладне воно ось-ось вилитися геть, і затопити цю блискучу, всю у вітринах та блискучих ліхтарях, вулицю...

* * *

— Братішка, ти чого похнюпився так?

Кепі, шкіряна тужурка, цигарка...

Тверде, симпатичне обличчя. Таке знайоме мені... Їх тисячі таких облич бачив я на фронті, на заводах, за кулеметами, за рушницями.

— Іч, ти! Молодий такий, а обличчя старе... Ніби сто років прожив... Куритимеш?

Я з удячністю беру цигарку і раптово відчуваю до незнайомого довірливість і симпатію. Так, буває—бачиш людину в-перше і зразу ж готовий розповісти їй усе про себе, про своє життя. Мало того—здружитися з нею. І однаково, куди вона, ця людина поведе тебе.

Сіли на мокру лавочку, коло величезного сірого будинку і через півгодини я вже розповідаю незнайомому про себе, про те, як мене викинуто з залитої вогнями вулиці, розповідаю про свої болі, про свої пригоди.

Слухач іноді киває головою, але обличчя його спокійне, нерухоме і кремезне—ніби хтось узяв та й висік його з каменю.

Коли я замовк, він сказав.

— Запечена Гадюка—сволоч. Таких ми скоро викуримо з нор, професора—шкода. Як людину шкода. Але—де місце зламаної машини? Треба сказати, що він—чесна людина. Він міг би бути паскудним робітником, та він не хоче цього. Він правдиво сказав:—м'якотілим у боротьбі нема місця. Зараз іде боротьба і, значить, йому нема місця. Ти... ну, ти видерся. Тобі плювать. Закурюй. Закуриш, що вигнали тебе зі світлої вулиці. Чудак! Хто вигнав? Я? такі, як я? Ні? Котіки? Манто? Каракулі? О-о! З ними ми ще зведемо підрахунки. Чекай, хлопче. Настане час. Ух, зведемо! А скиглити нічого. Я сам валався на леваді ціле літо. І нічого. Бачиш, не здох і працюю. Ну, кріпись. Мені треба йти. Ось тобі половина моїх цигарок—кури, кури... І видирайся. Знай, видерешся, бо кишка в тебе не професорська. Всього найкращого. Та дивись, завтра приходь на кутузовку*, спитай мене, я тобі дам грошей на ночліжки. Хоч спатимеш у теплі... І поговоримо...

Новий знайомий щез.

Я курю цигарку за цигаркою.

І диво! На мить мені робиться легше. Лише на мить. За тим я знову відчуваю усю порожнечу нічного міста,—згадую каракулі, шовки, манто.

І знову гострий ніж шматує душу мою.

Мозок палає... Голова... голова...

А в тім... Є в мене голова? Може замісць неї мені настромлено на шию чугунну кулю, вагою у сотні, великі сотні пудів?..

* Кутузовка—фабрика в Харкові.

VI.

Цікаво знати, яка година?

В моїх черевиках повно грязюки. Я ввесь мокрий, плентаюсь по глухих закутках міста.

Сірі великі будинки хитро дивляться у туман десятками своїх вікон.

І знаю я—там, за шклом, у теплих кімнатах спокійний затишок, сите життя... Я не заздрю їм, тим, що живуть там. Але мені б лише погрітися.

Погрітися ніде.

... Провулок...

Незмінний ліхтар... Підворіття.

— Молодой челавєк... Мільонок. Зупинись!

Обличчя погано видно. Лише розбираю—змарніле, худорляве, дуже розмальоване фарбами.

— Ходім, мальчонка. Усього карбованець. Ні-ні, чекай: полтинника.

Я зупиняюсь. Пильно оглядаю дівчину. Вона хапає мене за руку.

— Ходім, усього полтинник, дурниця ж! Гладка я, і стегна в мене ситі. Не те, що в якоїсь там іншої. Та помацай же, помацай, котику. Подивись-но.

Жінка високо підіймає спідницю. Кістляві, тонкі ноги... Як дві крокви. Блискають сині коліна. „Гладке тіло"—один кістяк.

— Ну, бачиш, ходім, це ж дешовка.

В очах надія, надія на полтинник, на сотку горілки, на тепло, їжу...

Я повертаюсь і понуро йду далі. Наздогін мені злісні, повні відчаю і ненависти, слова:

— Фраєр, зануда, кешеня порожня, сам порожній, а зупиняється! Туди ж... У-у-у, стерво!..

Я пригадую слова мого знайомого в кепі.

— Провулки, темрява? Голодні повії? Так, є. Але нема ще того молота, яким би ми гахнули по цих злиднях. Гахнули що є сили й раптом викували щось нове... На те, щоб зробити цього молота—треба часу, потрібні люди, сила, могутність. Не так швидко все робиться... Ще лише кується сам молот. Викуєм його і вдаримо.

Так...

На це потрібний час. Та чи дочекається свого часу ця кістлява, тонконога, голодна?

* * *

Доходжу до крана, де вдень візники напувають коней. Зараз коло крана купка голодранців. Вони жадібно простягають тримтячі руки до людини в калошах на босу ногу, у штанях з роздертою холошею, в кашкеті без верха, але в дорогій англійській жилетці. Голодранець добродушно й обережно ляпає по плечах своїх товаришів, сипле в простягнуті чорні долоні пучечки білого блискучого порошку, тикає всім у пики пляшкою з горілки, і тоном феодала, що частує васалів своїх, говорить (вірніш, гарчить, мов простуджений шакал):

— На! Нюхай, Нюхай! Пий! На! Пий!

Голодранці нюхають і п'ють. Вони вдячні свойому годувальникові. Я підходжу до купки і доторкаюсь рукою до кепі.

— Добрий вечір, товариші.

Похмурий велетень у вузькій жіночій кохтині спльовує з призирством, дивиться на мене й бовкає:

— Твої товариші у Брянському лісі. Нема тут тобі товаришів. Го-го-го... —ірже худорлява і довга, як глиста, особа.

— Го-го-го,—відповідає натовп.

Я почуваю себе ніяково. Несподівано суб'єкт у жіночій кохті хапає мене за комір піджака й бубонить:

— А кліхт на тобі, здається гарний. Гарний кліхт на тобі—сукно... Я розумію, до чого хилиться справа, і ніяково шепочу:

— Де там гарний, старий—три роки вже. Холодно. Дощі, осінь.

— А мені не осінь?—вишкіряється велетень,—мені тепло? Ух! Як на печі!

— Го-го-го,—знову ірже глист.

Раптово велетень гримає:

— Здіймай кліхта—в рот тебе й на виворот, бо душа з тебе геть, а шкіру повісю на проводі сушитися! Витряхуйся з кліхта!

Ось тобі й маєш, доводиться розлучатися з останнім піджаком. Це однаково, що смерть—завтра ж або позавтра закрутить мене тиф і, виснажений голодом, важкою працею та безпритульністю, я мабуть незабаром лежатиму у труп'ярні.

Але лезо фінки наставлено мені в груди й це робить свій вплив. Я скидаю піджака й даю його велетневі.

— Бери, але це не по-людському...

— Не по-людському... людськість... Плювать... вовки ми, а не люди... Коли не здохнеш ти—я мушу здохнути. Ну, не шамаркай, бо кишки випущу. Шмар звідци!

Але вже десяток рук тягнеться до мого піджака і рве сукно, мацає його, злі звірячі голоси скрикують:

— Мій, мій кліхт!

— Ні, ні, бо в тебе є барахлина.

— А хрена печеного не хочеш? Мій!

— Мій,—аж реве велетень,—бо я здійняв його.

— Го-го-го!—заливається глистяк.

Тоді голодранець в англійській жилетці (видно, отаман тут) морщить чоло і злісно, з призирством хрипить:

— Ша, кугути! За кліхта сперечатися? Не поділите? Ладні один одному глотки порізати. Здійняв кліхта! Ти ще пришив би за нього пацана отого. А потім шльопнули б тебе на кічі. А кліхт коштує на тучі четвертака. Цитьте, шпано мізерна. Пики наб'ю. Зараз же віддайте, сволота, пацанові кліхта. Гей, пацан, (це на мою адресу) іди візьми свою барахлину!

Велетень по-вовчому, клацаючи зубами, кидає мені мого піджака... Знову одягся.

Отаман говорить:

— Амба швидко уркам справжнім прийде—через таку, як ви, сволоту... Колись не такий блатняк був—за подерту барахлину не тубонів. Ех, ви недогризки сучі. Один одного у сучий кабінет потягнете—„бариші" не поділивши. Не такі вуркагани були колись. Ні, шпано, не такі, а тепер амба.

Я поспішаю щезнути. Бо хто знає, може знову піджак мій опиниться у велетня.

— Го-го-го,—долітає до мене регіт глиста.

— Чого він регочеться?—діловито думаю я, чомусь цілком захоплений цим питанням.

Болить голова й ниє кожна кісточка, та я настирливо й уперто шепочу:

— Чому він регочеться? Чому, чому?

„Вовча зграя" зникає в тумані.

Я стомився. Хочеться десь сісти, до когось притулитися... Праворуч сквер. Там, на лавочці—бачу я самотню постать і поспішаю до неї.

— Хто це?
— Хто?
Але не важно, аби жива людина.

VII.

Гуркотлива мряка плаває над містом. Над великим, завжди димним, завжди сірим містом.

Мряка. Чо-о-орна!

Ви думаєте, то з невидимого неба падає дрібний дощ?

Ні... То хтось величезний, такий величезний, що наші некосмічні очі не бачуть його, — хтось таємний, схилився над оповитою хмарами планетою й плаче.

Хтось...

І іноді, гостро розрізуючи туман, сновиґають вовчі очі автомобілів.

Хитрі. Жовті. Хижі... А!..

... Цитьте ви, моя дитинко. Цитьте... Я не бачу ваших очей, я не бачу вашого обличчя... Може у вас, дитинко, великі чорні, або прозоросірі очі й молоде лице, а може очі ваші тмяні, порожні й сумні, а обличчя зморщене, як торічня картоплина... Ви здригаєтесь?... Заспокоїти вас?.. Але не знаю я,—плачете ви, чи смієтесь... Краще смійтесь, бо сліз і без ваших досить. Он і небо скиглить... Невидиме, але мабуть нудне-нудне, осіннє небо...

Куди ж ви йдете, дівчино?.. У вас занехаяне лице і густо пофарблені вуста... Ага. Тепер я бачу й очі... Порожні... Дозвольте взнати—хто їх виїв? Мабуть щури... Кажете, нудьга?...

Справді... Може й це статися... Але сидіть-но... Стійте...

Ви пішли?...

Щезли?..

А очі вам порожні... Х-ха!..

Х-ха...—відкликається туман...

Х-ха-а-а!..

Глухо так...

Смішно...

Але... чому ж це сльози... сльози заповнюють груди?.. (Помилка, думаєте?—Очі треба?—Ні... Груди. Дійсно, груди)...

* * *

Якась далека, невидима башта кидає в туман хрипкий, мідяний дзвін. Здається, легендарний велетень кахикнув раз. І замовк...

Але—брехня. Велетнів нема.

Вдарив годинник... Ви не знаєте, яка година, друже? Ні, ви не знаєте, бо ви мовчите... А може вам навіть говорити не хочеться? Знаю таке становище... Знаю...

* * *

Я сиджу самотній на лавочці... Десь далеко в темряву похмуро витріщує око такий же самотній, як і я, ліхтар...

Друже... Я б цілував тебе... Цілував би до непритомности... Та ти ж мертвий...

Хіба ти відчуєш мою тугу, біль, мою дику самотність?..

Я сиджу, схиливши кудлату голову на долоні...

Ще недавно була в мене кохана жінка, був куток,—теплий, затишний куток... Було те, що люди називають щастям...

В душі хтось їдко й ущемливо хіхікає... Питає:

— Що таке щастя? Хі-хі...—Голос тоненький, єхидний, солодкий... Хіхікання лунає в мозку.

Наче хтось б'є молоточком по тоненьких, туго натягнутих нервах. Я кусаю від злости губи і мовчу, бо не маю відповіди. Нарешті, з горла мені виривається таке ж тонке, але голосне:

— Хі-хі... Щастя!..

Я сміюсь...

У мойому куткові зараз спить хтось інший... Гнучкий стан моєї жінки обіймає, п'є пахкий мед її червоних і по-дитячому пухких вуст, гріє своє серце ласкою тіла теплої молодої жіночої істоти.

Що ж.—Щастя там.

— Хі-хі...—заливається хтось у душі... щастя!..

Осіння мряка повзе й повзе... Повзе поволі чорний туман, тихо крадучись, оповиває тіло, мозок, почуття, волю... І, припавши холодними вустами до істоти, висотує з неї усе дуже й бадьоре...

Осінній, чорний туман...

Як холодно мені і як хочеться їсти... А ще більше курити!.. Боже мій... Цигарочку б... маленьку, тонюсіньку цигарочку, і я б мав повне...

(„Щастя?.. Хі-хі!..—знову, аж верещить щось).

Так!.. Щастя...

Холодну, ніби дерев'яну руку, я сую в кешеню, але там... там майже Торічелієва порожнеча...

Маленька цигарочка,—крихітка махоркі... ща-стя!

Чудернацька комбінація... Х-хе!..

VIII.

— Мій хлопчику... Мій рідний хлопчику... слухай...

Тонкі руки обіймають мою шию. Мізерне, маленьке жіноче тіло тулиться до мене.

Тулиться, неначе хоче зростися в єдине ціле з моїм власним тілом.

Від дівчини пахне пудрою, фарбою і чимсь специфічно жіночим...

Я дивлюсь у лице. Широкі, бездонні очі палають кокаїновим жахом... На чолі холодний піт. На чолі блищать срібні краплинки. І, хапаючись за мене, шепоче й шепоче дівчина.

Іноді шепіт переходить у стогнання, у щось стиснуте, здавлене з усіх боків, розчавлене ногою страшенної мари. Говорить дівчина, відриваючи слова одно від одного, плачучи й скаржучись:

— Третю ніч спокою нема... „Він",—стоїть там—на розі... „Він" голий... У нього червоний, до самої землі язик і права нога відсвічується голубим... Ой, що ж це таке? Ти думаєш, даремно він погрозив мені перстом?.. Ні... не даремно... Голий... Волохатий... боже мій...

Дівчина приникає гарячою головою до мойого плеча й тихо, здавлено ридає. Крізь схлипування вириваються слова:

— Кину це все... тепер можна кинути... Жовтого білета нема тепер! На село повернусь... З села я сама... Пам'ятаю... травичка зелена... увечері череду женуть... мукають корови і свіжим молоком пахне... Хатинка маленька... у тополях... Тихо жила—аж поки життя у місто не жбурнуло...

Хату калмичня спалила за те, що брат у червоних був. Маму шаблюкою зарубали. Голову—як качан капусти. Бачила: криваві шматочки та око на білій ниточці. Ось що від мами залишилося. Я втікла. Пішла у місто. Офіцери зґвалтували мене. Потім пішла. Били мене, знущалися...

Обпльовували мене, переспавши, сволочі! А зараз лабець... До нього у лапи влучила. До того, що з голубою ногою—і перстом погрожує...

Несподівано, істерично, гатячи кулаками об спинку лави, закричала:

— Повернусь!.. Повернусь! Туди! Додому! Кину... Кину!

Тримтить тіло дівоче. Блискають очі... Чорні...

Дивлюсь я їй у лице й думаю:

— Ти молода, ти красива, дівчино... Але вже міцно притягнула тебе фарба, шовкові вбрання, вино та кокаїн... Міцно зашморгнувся вузол... І, хоч є можливість видертись звідци, але ти не видерешся... Тебе не випустить голий чоловік з висолопленим до землі язиком... У житті, ти—вже передчасно зів'ялий лист...

— Як же бути мені?.. Що робити?—стогне дівчина...

— Здохнути, занюхана...—каже хтось і хрипко регочеться. З мряки висовується обшарпана чоловіча постать.

— І, як тільки скочеврижишся—тут тобі і кінець! Не прийде вже гола людина з голубою ногою... Так-то!..

Чудна ця людина! Боса, у фартусі. Волосся її розтріпане, у соломі, обличчя синє, спухле.

— Курити є?—питає він.

Проститутка дістає цигарки й дає закурити. По обличчях стрибають жовто-гарячі відблиски.

Голодранець ляпає мене по спині і сміється:

— Чому носа повісив? Холодно, кажеш? Дурниця! Я без штанів, і то не холодно мені... Ніякого такого холоду нема... Плюнь на все!

Я помічаю, що людина дійсно без штанів.

Це надмірно дивує мене... Людина без штанів! Щось небувале... Питаю—де штани?

Сміх. Знову сміх. Іржавий... А під сміхом—лють...

А під сміхом захований тупий ніж, що пиляє власну душу тому, хто прокидається—ніби йому весело, що ховає під насмішливою машкарою розгублене обличчя людини, розчавленої, безпомічної, і лютої від своєї безпорадности...

— Питаєш, де мої штани. Це дурниця. Хе! Шта-а-н-и... Важлива річ яка. А ти ось, хлюстику немасляний, спитай краще, де жінка моя, хатина, куток, діти, що повинні бути в мене, як і в кожного штимпа? Де це все, коштовніше за штани? Але й тут я чортового батька знаю. Нічого не знаю, крім того, що жеру, коли є що жерти, і дудлю горілку, коли вона є... Намагаюсь не робити, бо ненавиджу працю. Лямзю, що під руку трапиться. Миршавий злодіячка я. Ось і все про себе... Хисту кат-ма. Тому й плентаюсь тут... А про штани—то дурниця... Хрін знає, де вони. Мо, пацанва безпритульна змила, мо' самі втікли від такого невдалого хазяїна... Он воно що, сопляче. Згодом і ти нічого не знатимеш, чекай-но, дай молокові своєму на губах висохнути.

І повчально додає:

— Отже, іноді й власні штани можна загубити, хлопче!.. Навчайся!.. Ха-ха-ха... Ну, щасливо залишатися... Піду погріюся коло трамвайних вогників. Лінію лагодять то й вогні... Що твоя ніч...

Іржавий сміх ріже мряку.

Потім замовкає...

У темряві блискає зад: раз—два, раз—два. І він теж пірнає у вохке, живе чорнило.

Та-ак...

Можна загубити штани... Можна...

Жінка врешті зводить на мене свої очі... вони зараз порожні, глибокі, нема в них божевільного жаху. Сама порожнеча і на обличчі нудьга. Проводячи рукою по лобі, дівчина відсовується від мене, позіхаючи, спокійно говорить:

— Хрін знає, чого я тобі тут намолола... Занюхалась і пішла писати. А ти, йолопе, хайло розтулив і слухаєш. Да... Час іти на хватеру... Знову ж штимпиха паятиме, що пізно прийшла. Дощ здається знову накрапує... Ну, піду... Взяла б тебе з собою, та бачу грошей у тебе ф-і-й! Пустой ти... Гм... Хіба тебе у кредит взяти, без грошей? Та... ну тебе до мента в хайло. Кумедний ти якийся. Обшарпаний і некрасивий до того ж. Я ж люблю красивих котиків. А в тебе качачий ніс, ще й ніздрі викручені. Поклади тебе з собою спати—штіхтів" * у постіль напустиш або зіпреш що. Хто вас знає? Ну, прощавай, мо'й не здохнеш...

І шкода мені вже, що вона не божевільна, а така нудно-проста вульгарна й нецікава... Ну, навіщо, навіщо не збожеволіла вона зовсім? Хто знає. Може й краще було б для неї. А в тім...

* * *

І ось, уже замісць дівчини сидить дідок—старець з торбинками, з цапиною борідкою і цапиним смішком.

Він жує шматок хліба, голосно плямкає й стогне.

Затулюючи рукою торбинки, дідок підозріло дивиться на мене і говорить:

— Заслаб я... живіт заболів... Сидів у сквері, а в ночівлі вже й місць не вистачило... От і мушу тут сидіти...

Поївши, дідок витягає з торбинки шматки, перекладає їх у другу торбинку і гуняво лічить:

— Один... два... п'ять... дванадцять...

І при цьому позирає на мене, буцім дідич, що показує гостеві своє майно... І вигляд йому, дідкові, тріюмфальний. Позирає він на мене гордо, зверху вниз і говорить:

— Я й грошей назбирав... копійок сорок...

Але схаменувшись, скиглить:

— Та що це... дурниця... бідний я... умру,—ледви-ледви на соснову труну залишиться... А он Лук'янович з Москалівки, коли помер, то йому гарну труну зробили... повапленую... з квіточками...—Заздрісно зідхає:—Ех... Живуть же тобі люди... Труну, та ще й повапленую. А тут...

Дідок безнадійно розводить руками—і знову починає гунявити:

— Двадцять два... двадцять п'ять...

Я сміюсь. Сміх гіркий, терпкий. Скоса позираю на дідка, думаю:

Труну?... Повапленую... Ха-ха... Шматочки лічиш?... Діду, діду!.. А може колись оці, змарнілі зараз, а колись тверді, красиві вуста були заціловані молодими, прекрасними жінками? Може оці руки, що рахують зараз шматки, колись міцно тиснули дівочий стан?..

...Пливли весняні ночі, розливалися п'яні пахощі, цвів бузок... Крутилися молоді голови, солодко мліли гнучкі тіла,—серце колотилося швидко—швидко і раптом зупинялося, затоплюючись пекучими хвилями вічно-старого і вічно нового кохання?..

Діду, діду! І може оцю твою, зараз лису, а тоді кучеряву, буйну голову цілували дівчата і ніжно шелестів шепіт:

---

* Штіхт—воша.

— Любий, милий Івасику... (А може—Степанчику, Петю?—Як звуть і як звали тебе—не знаю).

...Може...

А зараз солодка мрія про труну... Я тихо говорю:

— Діду... іди звідци... нудно з тобою, діду...

Він злякано забирає торбинки і йде.

Дренькотливо, по цапиному сміючись, кричить мені з туману:

— Там хтось веселість загубив, то ти пошукай, може й знайдеш... Хе-хе-хе... Пошукай, пошукай, молодий человек! І-хі-хі-хі!

IX.

Нарешті в якомусь сквері я знаходжу Боденка.

Чомусь мені радісно. Увесь час мене тягло до цієї людини. І знав я, що він теж напівгнилий, що, як багато декому—звідти йому не вертатися, що він умер живцем у багні, у калюжах темних провулків.

Та це байдуже.

Я відчуваю, що тут щось зовсім інше. В цій людині нема ненависти до нового, юного і свіжого. Професор лише відчуває, що нема йому сили працювати з цією юнню—тому боліє серце й ще дужче падає. Він зробив помилку і, як багато слабосилих людей, замісць того, щоб виправити її, падає нижче й глибше, в'язне в болоті. Такі люди мусять умерти, і вмирають вони спокійно, без злісної піни на вустах, знаючи, що зламаній машині місце на залізному цвинтарі.

Ось чому я відчуваю теплість до професора.

Боденко теж радісно зустрічає мене.

— А, юношо, моє вам...

Лице йому спокійне і трохи насмішливе. З болем я думаю.

— Значить, дістав морфію.

Коло професора сидить незнайомий мені велетень з крицевими руками й добродушним, розгубленим обличчям.

Я скраю—праворуч Боденка. Від велетня тхне горілкою.

Професор сміється.

(Тут майже всі сміються. Сміх тут—завіса, щоб затулити переполох, розгубленість, жах. Сміх—бліндаж, хоч і поганенький).

Професор повертає до велетня своє нервове обличчя, морщиться і, ввесь час ламаючи пальці, говорить:

— Ви питаєте, хто я? Ха-ха... Людина... У минулому—просто людина, у сучасному—людина в лапках... Цеб-то, в лапки взято слово „человек"... Х-ха... Ви кажете, злісно? Злість іноді не заважає. Боденко раптом звішую голову, потім тримтячою рукою витягує з кешені тмяноблискучу шухлядку. Я благаю:—Не треба... не треба... Семене Гнатовичу... Другим разом...

— Годі!—скрикує професор.

У шухлядці шприц і голка.

Професор, не промиваючи шприця, набирає зі шклянки рідину і підкачує штанину. Обличчя йому смертяно-бліде. Губи цокотять, шприц плигає в руці.

Засунувши голку у м'язи, людина з насолодою надавлює поршень і глибоко зідхає. Шепотить:

„Хо...ро...ше... зараз... на мить... а потім... що потім... ну, раніш здохну... кажу ж вам, доба... може це останній шприц...

Потім кладе шприца у шухлядку. Обличчя знову помолодшало, зморшки зійшли з вуст, навіть руки покинули тримтіти.

На вуста лягла спокійна, іронічна посмішка.

— Що це таке, ви питаєте?—звертається він до велетня,—це морфій... Та сама отрута, грам якої може отруїти десять чоловіка. Чому ви жахаєтесь? О, свята наївність. Не бійтесь, від морфію я не здохну. Заспокойтесь!.. Мені його треба не менше, ніж... ніж... три-чотири грами... Але моє життя стережуть, пильно стережуть, і такої дози я не отримаю ніколи. Ви питаєте, чому я все це знаю? Так. Трохи доводилося чути... Але це—не важно...

— Нудно мені, юначе...—каже професор... ми народилися з вами, значно раніш, ніж треба... І тому ми нічого не забачимо... Нічого... Нас, я говорю лише про себе, затягне оця грязюка. З головою затягне... Різним побутом опинились ми тут:—той спився, той заморфінувався, той без роботи... І все це, юначе,—сліди тої... минулої епохи... Ми—її робота... А вийдемо ми всі—одним шляхом...

На хвилину Боденко замовк. Ковтнув слину. Потів скубнув борідку:

— Так викувала нас стара епоха, а нова не перекує... Та й на віщо? Лам—ми. Лам! Згниємо й усе... А на нашому місці будуть нові... Дужі... могутні... І вони жахнуться нас, своїх предків... Вони відплюються від нас... Курити... Дайте мені курити!..

Похапцем дід скрутив цигарку і продовжував:

— Мені сумно, юначе... Сумно... Я не скалю зуби на нове... Знову говорю вам це, в останній, раз—не кляну нікого за те, що опинився тут—ні. Там—на горі, я—баласт. Там усі ми—майже баласт... Мені лише шкода, що я нічого не забачу... Шкода, що я—людина в лапках... не цього я чекав від життя... тоді... у молодості. Та й пізно!.. Ні... годі, вже походив...

Туман густішає.

Боденко сказав мені:

— Виривайтесь, юначе... Лізьте, бийтесь, мов звір, бийтесь! Ачей видеретесь... Потім пізно буде... Дивіться. Лише у молодості добре битися, а потім... І рада б душа в рай, та гріхи не пускають. Перед вами усе... широкий шлях.

Він глибоко зідхнув:—Господи! Як я люблю і як ненавиджу його, цей світ. Як люблю я майбутнє і як ненавиджу минуле!..

Професор підвів на мене свої широкі журливі очі та, обхопивши руками голову, простогнав:

— Який я самотній, юначе, який самотній я... сам... сам... завжди сам... і здохну сам... і лише перед смертю визнав істину про жемчужину... Просту, давню аксіому... Ех, якими дурнями бувають великі письменники...

Голос йому обірвався. Продовжував він уже тихо й хрипко:

— Про себе скажу... Вам... Бо нікого з моїх коло мене нема... усі шарахаються старого босяка-професора... Ось:—У мене є дочка, юначе... Молода... Красива... Вона зараз відома артистка... І вона покинула мене... покинула... відцуралась... Покинула мене колись і жінка... А потім раділа, взнавши, що я гину... Сміялась вона...

Професор замовк. Лише хрумтіли пальці. Хрумтіли моторошно. А потім Боденко підвів лице й знову спокійно всміхнувся:

— А в тім, юначе—це все старе і нікому не цікаве... як світ, старе. і я старий—треба вже поступитися... ну, прощавайте... Піду пошукаю затишної ночівлі... Знайду, покличу вас... До речи—як вас звуть? Льоня? Гарне й м'яке ім'я. У мене син був Льоня... Гарненький, кучерявий хлопчик. Умер від тифу... А в тім,—що є колишній професор Боденко з його горем і радощами?.. Усього! Чекайте мене тут.

Професор підвівся й мовчки, звісивши голову, врізався в густу туманну стіну.

До статті „ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО Й МАСИ“.

П. Кодієв
(Голубовська рудня)

Два світи

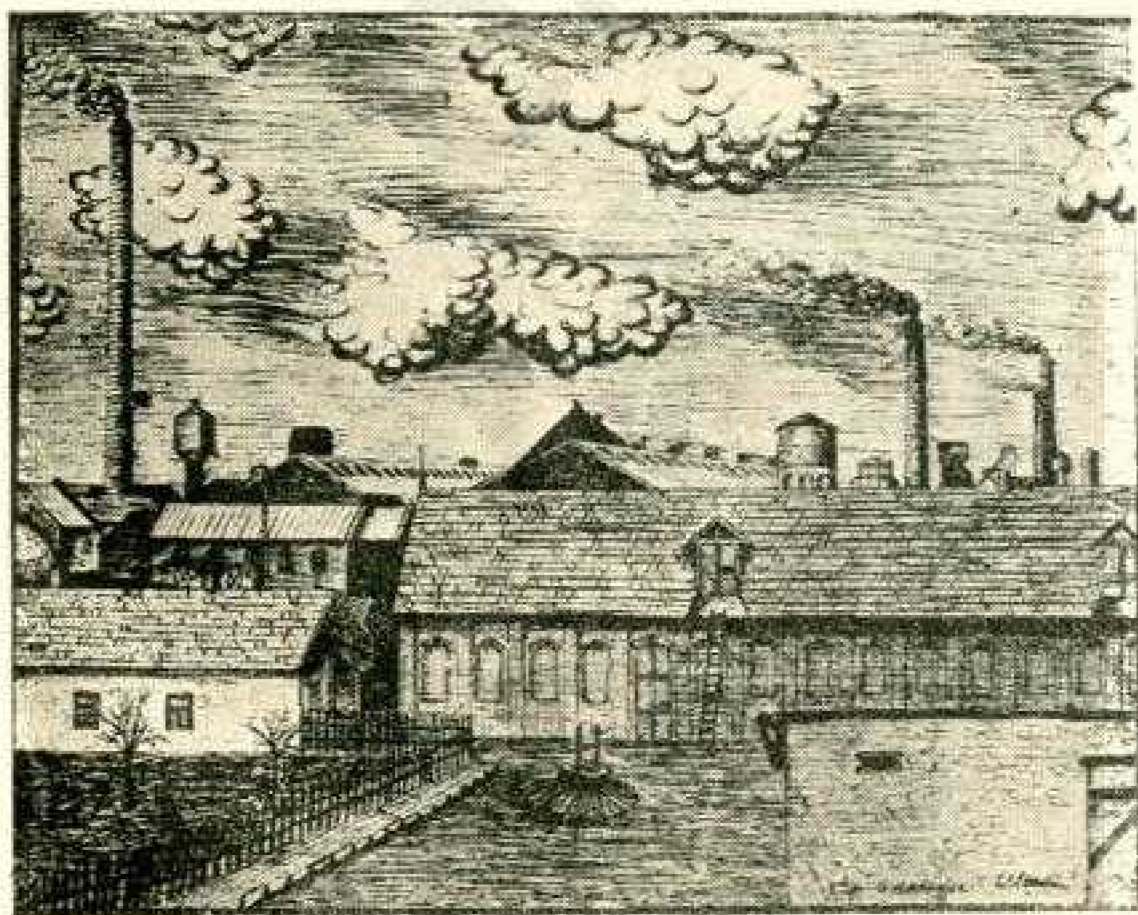

Виставка самод. мистецтва
в Горловці (1926—1927)

Этюд завода

А. Кравцов

Індустріялізація
(лінгравюра)

X.

За сквером чабанським бичем ляснув постріл.

У грязюці лежав професор.

Половина обличчя у крові, а друга—в багні. Зуби блискали...

Застигла на вустах посмішка. Мертва.

Мені душно. Хочеться крикнути:

— Чоловіче! Друже. Невже ж не можна було видертися з цих туманів? Невже?

Але боюсь я, що мертвий підійме свою скривавлену голову і спокійно скаже:

— Куди? Нащо? Лам—я, лам, і нема вже мені шляхів... Нехай живуть інші... Ну, прощавай...

Велетень, що невідомо звідки з'явився, бубонить:

— Усім таке буде!.. Усім... усім!

Від нього тхне горілкою...

* * *

Видертись!

Видертись!!

Видертись звідци!!!

І ви-и-идерусь!

* * *

Молились богові предки. Діди. Пращури... Батьки...

Так починалася молитва:

— Боже великий, боже праведний і могутній

... Епоха видерла в мене бога... Я не вірю в нього.

Але мені хочеться впасти навколюшки і благати:

— Великий, могутній, всесильний часе! Жени години! Подай мені хоч краплину денного світла! Великий часе! Благаю тебе! Я задихаюся в провулках нічного Харкова!.. Світла! Хоч шматочок проміння!

* * *

Туман повзе, повзе чорний, важкий, душний. Угорі небо,—як порожній череп.

Сплять будинки.

Усе спить...

А може вмерло?..

* * *

Світанок. У мутних, синіх патьоках плавають сірі, великі будинки, плавають неясні, людські постаті—плаваю я сам—виснажений, голодний, змерзлий. Але вітання йому, новому світанкові! Серце мені радісно б'ється..

XI.

... Я знову на горі.. Я видерся з болота. Мав силу, мав молоде, здорове тіло, вперту волю—і відерся.

А там, унизу, глибоко, у чорній безодні нічних провулків швендяють брудні, людські постаті—скалки минулого..

Там оранжерея хворих квітів людськости...

Вони охоплені жахом, зів'ялі—чекають свого садівника...

Але—тихше! Велетенськими кроками іде він--садівник — лікувати хворі квітки оранжереї людськости...

Іде...

Харків II. 1928.

Є. ХОЛОСТЕНКО

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО Й МАСИ

В-перше перед Спілкою радянських республік на ввесь зріст стали проблеми культурної революції, різноманітні питання будівництва радянської культури. Культурний підйом країни, культурний зріст як найширших мас стає вже одною з корінних умов дальших успіхів у соціялістичному будівництві загалом. Втягнення в творчу роботу робітництва й передової частини села, втягнення їх у культурне будівництво є основна й найважливіша проблема розгортання культурної революції. Завдання підсилення всіх ділянок культурної роботи стають особливо актуальні. І тут питання в першу чергу мусить іти про рішучий злам у низці галузів культурного будівництва, про підсилення людьми, кадрами, матеріяльними засобами, про певну плановість та окремі практичні заходи, що мають цьому сприяти. В низці цих практичних завдань проблема культурного й мистецького будівництва в робітничих районах мусить бути висунута на чільне місце.

Ми зупинимося тут лише на одній галузі, на образотворчому мистецтві, де це питання стає теж особливо гостро. Його руба ставить увесь зріст і розвиток образотворчого мистецтва, зріст вимог і нових потреб з боку робітничо-селянських мас, їх безпосереднє зацікавлення й участь у будівництві нової мистецької культури. Розв'язання цілої низки питань у цій ділянці, що від них залежить й темп дальшого зросту образотворчого мистецтва, наближення його до істотних завдань доби, до широких мас та його класового самовизначення—затримуватиметься без певного зламу в цьому напрямку.

Чому нам здається це так особливо важливим тепер? Становище образотворчого мистецтва, що його маємо на сьогодні, підкреслює всю актуальність цього питання. 1. Нечувано швидкий підйом його ще з недавнього провінціяльно-відсталого рівня, кількісне й якісне збагачення, зріст кваліфікованих фахових сил, нових вимог, а разом з цим і обгостренням специфічних труднощів у будівництві цієї ділянки мистецтва,—ставить питання про необхідність практичного стимулювання творення суспільного пролетарського оточення навколо будівництва нового мистецтва, що своїм могутнім впливом визначав би дальші його шляхи та спрямовання. А треба констатувати, що до останнього часу питання художньої творчости та художньої критики залишається більш чи менш у вузьких колах. Звичайно, це завдання не можна розв'язати без активізації роботи в цій ділянці в робітничих центрах та районах, серед широких робітничих мас. 2. Зріст образотворчого мистецтва йде в умовах, як про це згадували, певних специфічних особливостей і труднощів. Зокрема, для деяких ділянок, де маємо лише або переважно станкові форми продукції (як от малярство, скульптура). Одержавши в спадщину від капіталістичного ладу „ринкові відношення" й форми продукції—товару, що характерні для капіталістичної системи, разом з цим залишилась тут відірваність художника від суспільства, від нового споживача його продукції, а разом з цим лишається й досі невиразний його стан в ідеологічному і матеріяльному відношенні. Політичне

й культурне панування буржуазії в галузі мистецтва характерне вироджуванням архітектури, повним занепадом її й кризою та встановленням гегемонії станкової живописи. Разом з повним занепадом архітектури розкладались, занепадали найбільш пов'язані з нею образотворчі мистецтва, як скульптура та монументальне малярство. Оздобі приватних будинків, інтимній, індивідуалістичній хатній культурі буржуа-мецената найбільш відповідали станкова живопись та скульптура, що перетворилась у „безделушки“, хатню оздобу, втративши й загубивши зв'язок з архітектурою, майданами, великими монументальними завданнями та спорудженнями.

Маємо тут і досі неприпасованість художньої продукції й методів самої роботи митця до нових вимог і завдань, певну прірву між художником і масою при одночасовій перепродукції мистецтва, що формами своїми не знаходить споживання й пристосовання в нових умовах. Все це ставить у певне невиразне становище й невизначність мистецьку роботу і місце художника в загальному культурному процесі, надаючи йому стану певної нерівноваги.

Тому проблема шукання нових форм і метод образотворчої роботи, що заступили б старий індивідуалістичний принцип роботи художника на „станку“ й камерні, розраховані на індивідуальне споживання, а не на колектив і маси, форми станкової продукції стають особливо актуальними. Дальший розвиток радянського мистецтва, зріст попиту на мистецьку роботу й вимог на обслуговання нових потреб встає в цілковите протиріччя з ізольованістю художника в його роботі, зі збереганням тут досі індивідуального споживання та індивідуального виробництва. А цілковиту перевагу саме цих форм мистецької роботи так широко нам демонстрували минулі виставки в УСРР і РСФРР, зокрема останні великі ювілейні, як от виставка замовлень Раднаркому в Москві та Всеукраїнська „10 років Жовтня“ в Києві та Харкові.

Робота на виставки, установка на виготовлення картин без конкретного призначення й орієнтації на певне місце та споживача—не може бути творчою установкою нового митця. Крім того, виставка не розв'язує проблеми обслуговання нових вимог нашої дійсности, а разом з цим і матеріяльного забезпечення мистецької роботи. Зробивши певні витрати, художник несе з виставки свої картини—товар назад, у майстерню. Від виставки до виставки їх накопичується все більше й зрештою невідомо—куди взагалі йому їх подіти. Наші музеї й інші організації не в змозі підняти матеріяльно й не мають потреби в такій кількості станкової продукції (не кажемо тут уже про мистецько-ідеологічну вартість всієї цієї творчости).

АХРР робив по замовленню РВР для Музею Червоної армії. Прекрасна ідея використати картину для агітаційно-пропагандистських та політосвітніх завдань, особливо коли виконані вони були б належно й з боку якісного, формального та тематичного. Але музей цей скоро можна набити до „одказу“. Можна зрештою заповнити ще один музей, зробити ще одну галерею. Але за один річний сезон, наприклад, Москва на своїх виставках пропускає коло 8.000 полотен. Ідуть виставка за виставкою... Повстає питання: а що ж робити далі? Поза цим це ніяк не розв'язує й не ставить ні одну з названих перед цим проблем. Це питання—що робити—поруч з іншими, (які навмисно тут обходимо) особливо загострив т. Курела в низці своїх статтів про образотворче мистецтво в СРСР. Потрібно, очевидно, шукати конкретних шляхів до знищення ізольованости художника, його атель'є—з одного боку, й позиції споживача, що залишилась по інерції й що зводиться до пасивного споглядання—з другого. Цього не здобудеш паліятивними

засобами, як пересувні виставки, що присувають до безформенної маси художній товар. Розв'язати цю проблему зможе лише зміна, „революція" в самій творчій установці художника, „бо одне питання наблизити товар, виготовлений художником для невідомого споживача, до маси, в особі відвідувачів виставки, й друге діло це—перебороти відрив художника від маси шляхом втягнення художника до органічної роботи над оформленням реального оточення, що в ньому перебувають робітничо-селянські маси, та шляхом втягнення організованої частини цих мас у творчий художній процес" (див. „Революция и Культура" № 6 за 28 р. стор. 35). За основне місце для цього стику художника з масою т. Курела вважає робітничий клуб.

Розуміється, цим розв'язується питання не лише про нові форми образотворчої роботи, нові методи та принципи праці художника, але тут на безпосередньому стикові з масою лежить одна з найбільш надійних баз для розв'язання питання про формальний і якісний бік художньої продукції (творення нових ідеологічних цінностей) та проблеми нового стилю взагалі. При цьому ідеологічна боротьба за ті чи інші методи й принципи роботи художника вступає тут у нову, вищу фазу.

Що далі, то більше розвивається й зростає в нас величезне будівництво; клубне—по робітничих центрах і районах, особливо в Донбасі (де вже збудовано низку величезних палаців культури), якому тут належить особлива роля.

Але досі ні внутрішньому оформленню, ні самій архітектурі цих будов, якісній стороні нашого будівництва, його мистецько-ідеологічній стороні не надається ще належної уваги. Дуже часто ще тут робота йде хаотично, як і вибір тих чи інших фахових сил та характеру будови. Потрібно, щоб наші належні організації, як у центрі, так і на місцях з належною серйозністю поставились до цієї справи. Треба добитись, зрештою, іншого відношення та певної організованости цієї справи (організація конкурсів і т. інш.) та плановости, як у здачі замовлень, так і в їх виконанні, щоб на соціяльне замовлення пролетарської держави не підсовували міщансько-застарілих розв'язань, або просто халтуру. Потрібно забезпечити тут планову участь кращих активних кваліфікованих сил та притягти до питань художнього оформлення та стилю наших будов, увагу широких кол пролетарської громадськости.

Суб'єктивні симпатії окремих керовників установ до тих чи інших стилістичних ознак, іноді випадкові обставини перекручування, іноді що до режиму економії та інше, ще дуже часто відограють тут рішаючу ролю при розв'язанні конкретних справ цього великого культурно-ідеологічного завдання. Треба пам'ятати, що питання йде про спорудження, які будуть стояти десятиріччя, і непоправні будуть тут легковажні, суб'єктивні підходи.

Яскравим прикладом може стати будинок С.-Г. Академії в Київі (в Голосіїві) в стилі „Укр. бароко". Півколом над головним входом фасаду (дуже подібного, між іншим, до мітрополичого будинку в Київі), гордо красується висічений напис: „Лісовий факультет, збудований року 1927 коштам й С.-Г. Академії за Ректора Мазуркевича архітектом Дяченком"... Напис у стилі всієї будови—не гірше від часів Мазепи! Це так важливо для нащадків, що така дика в радянських умовах будова, перед якою христяться темні запаморочені люди, * була збудована за ректора Мазуркевича. І чому досі ніхто не займеться справами, що про них точилася така запальна дискусія в Київській

* Див. оцінку фахової критики в ч. 3 „Червоного Шляху" ст. В. Г. Кричевського „гідної хіба для лаврського заповідника".

пресі (була потім перенесена на сторінку „Комуніста“) і не зупинить дальшого будування решти будинків Академії (ще 12 корпусів) у такому ж „стилі Мазуркевича“. Або, наприклад, з палацами культури в Донбасі. В одному з них, щоб пройти з одного кінця верхнього поверху на другий, треба спуститись униз, пройти низом і зійти знов на гору.

Цей список можна продовжувати далі. Є. Ярославський (див. „Правда“ за 24/IV-28 р.), наводячи факти з будівництвом у Донбасі, як от, лікарні в Гришинському районі, підкреслював, що по цьому місці треба боляче вдарити. Поруч з техничними моментами треба вже також очевидно добитись належної уваги й до ідеологічно-мистецької сторони нашого будівництва.

До внутрішнього оформлення цих нових будов палаців праці, культури й інш., через які щоденно проходять тисячі робітництва, треба притягти активні кваліфіковані сили. Ця робота над оформленням робітничих клубів і інш. має бути, проте, для цих сил не тимчасовим підхалтурюванням, „одхожим промислом“ для естетствуючих містців, і мусить являтись основною творчою роботою, яку, розуміється, слід належним чином обставити на місці. Саме ця робота має бути основним місцем для прикладення творчої енергії сучасного художника. Звичайно, це виробничого характеру спрямовання роботи не має й не мусить спричинитись до припинення всякої лабораторної праці, експериментальних шукань,—навпаки, і саме тут остання матиме найкращі умови не виродитися в абстрактний голий формалізм і буде в цілому сприяти ґрунтовному просякненню і мистця, і мистецьких шукань тими особливими рисами, що властиві основному новому споживачеві—масам організованого пролетаріяту: організованости, масовости, колективізму й вимог високої ідеологічної насичености мистецької продукції.

На шляхах просякнення цими рисами творчости сучасних мистців будуть вирішуватись формально-ідеологічні проблеми, проблеми нового змісту та творення нового стилю загалом. Разом з цим це буде шлях до знищення всяких ізольованих майстерень й найкращий засіб реально перебороти прірву між новим масовим колективом споживачів та художником.

Десятки молодих кваліфікованих художників тиняються по великих містах (Київі, Харкові), не знаючи, куди прикласти свої сили, здобуті знання, гублячи кваліфікацію на всякій роботі, що часто дуже мало стосується до їхнього фаху, в той час, як вимоги на образотворче мистецтво зростають уже значним темпом і потребують сил для їх задоволення. Але це вимагає певного самовизначення з боку художника. Він мусить бути свідомим провідником ідеології нового класу, мусить піднятись на рівень передових його лав, що вимагає певного виховання. „Навколо нас кипить усе ширше та організованіше життя. Нема вже жодного підприємства, жодного заводу та фабрики та жодної з наших численних громадських організацій, які б не мали свого клубу, свого дому. Через усі ці місця проходять тисячі й мільйони людей—членів одного соціяльного, майже замкненого... колективу... з однаковим світоглядом (Курель.—„На литературном посту“, № 2, за 1928 р.).

Зайве нагадувати, як в інші часи пануючий клас умів оздоблювати ці місця (церкви, ратуші то-що). Це художнє оточення відогравало величезну ролю, як фактори організації громадської думки мас, як регулятори їх ідеології“ (див. там же).

Як же виглядає це в нас? В одворітну однотонність стін, клубів, заль засідань, з одноманітними голими стінами (прикрашеними в кращому випадкові гаслами, портретами вождів), вноситься деяку різноманітність. Коли ж клуби, з матеріяльним зростом, намагаються одразу

„обставитись", то дуже часто, особливо так звані кімнати відпочинку заставляється зразками старої міщанської обстановочки, стіни оздоблюється бордюрчиками й т. інш., що мають творити разом, „уют" та належне оточення. Тут у залях наших громадських організацій безумовно лежить значна частина соціяльного замовлення нашого часу.

В свій час, в добу військового комунізму, цей соціяльний заказ був іншого обсягу й характеру, на іншій установці. Тоді витворявся й панував простий стиль на примітивній культурній і соціяльній базі. Соціяльна революція поставила нові вимоги до мистецтва й художника, примусила його вийти на вулицю зі своїх ательє й майстерень на безпосередню службу революції, примусила взятись за мури будинків, вулиці та плакати. Величезна потреба, викликана революцією, в пластичному оформленні прагнень та почувань широких мас працюючих і використання мистецтва для агітації й пропаганди в Жовтневій боротьбі, надали виключних маштабів цій роботі. Художник мав певне визначне соціяльне замовлення. Величезні розписи монументального характеру, цілком нові завдання, що могли б обслужити величезні маси, нові завдання в трьохвимірному мистецтві, були черговими справами художника. З таких робіт, як на приклад, можна лише вказати на величезні роботи по розпису Луцьких касарень у Київі (1919 р.), де що-дня працювало біля 50 художників. Робота продовжувалась майже півроку і наслідком її всі корпуси були вкриті розписами знизу до верху, переважно на агіт-теми. Треба згадати також і декорування з'їздів: зроблено примітивно, але з надзвичайним розмахом, як, наприкла, будинок опери в Київі, декорований для Всеукр. з'їду Рад 1919 року, або удекорування V з'їзду Рад у Харкові, коли ввесь будинок був декорований під завод. Пароплави, агіт-потяги, ціла окрема ділянка роботи художника, як мальований плакат та портрет, друкований плакат то-що—були конкретними формами обслугованням реальних вимог.

Але тепер висувається нове соціяльне замовлення іншого обсягу й на поширеній основі. Агітка й картина з примітивним виображенням революційних подій уже не задовольняє. Справа йде вже не лише про використання наявних сил у потрібному плані, а про будування нової мистецької культури, нових мистецько-ідеологічних цінностей. І в той же час будівництво цієї нової культури відбувається не на порожньому місці, не на чистому просторі. „На перших роках її формування, міщанські традиції минулого, чіпкі й живучі, непомітно просотуються в наш табір, тиснуть на нас всією своєю, протягом віків одстояною, вагою (Костров—„Рев. й Культура" № 3—4 за 1928 р.). Хоч культурний рівень і розвиток широких мас уже значно піднявся, ще й досі такою увагою користується художня продукція, виготовлена за старими міщанськими засобами. Бо по яких зразках орієнтується новий споживач, коли мусить придбати речі устаткования для нових приміщень? По якому плану й як будуються в нас „верхние этажи быта" та „мистецтво" колективного побуту. Про це питания варто говорити й дбати. Виховане на олеографіях і березках, міщанство просотується, впливає й по лінії речей побуту, нашого оточення. Тут воно не менш помітне, але зі зростом матеріяльного рівня й потреб, не менш небезпечне. Подібно тому, як з естради робітничого клубу часто ще виступают міщанські покидьки старого театру з „жутко мещанскими анекдотами", так і в „жутко-мещанских бордюрчиках" (за Костровим), пчелінських картинах олеографіях та інших зразках, мутним струменем просотуюються міщанські елементи старої культури. І тут їм треба дати також належну відсіч. Біда тут досі в тому, що цей багатий і могутній арсенал засобів соціяльного впливу недооцінюється, не використовується

в повній мірі, біда в тому, що досі „нема систематичної роботи по вихованню нової людини за допомогою цих найбільш тонких метод соціяльного впливу“ (на що вже неодноразово зверталось увагу в нашій пресі. Див. ст. Пашуканіса в „Революции и Культуре“ т. 2 за 1927 р.)

По лінії образотворчого мистецтва це в значній мірі упирається в проблему виробничого мистецтва, де й досі по енерції продукується для широкого вжитку й випускається продукцію, що була визначена іншим соціяльним споживачем. Не дивлячись на всю теоретичну проробленість цього питання, потрібно констатувати, що, на жаль, практично за минулі роки вдалося дуже в незначній мірі просунути вперед це найважливіше завдання.

Ми підкреслювали можливість і потребу в притягненні художника до серйозної творчої роботи в наших громадських приміщеннях.

Але нас може цікавити—чи ми по лінії от хоч би малярства маємо якісь досягнення й сили, що могли б узятись практично до розв'язання цих проблем? Характерні для цілого образотворчого мистецтва тенденції до монументалізму. Широкий рух, якого набрало спрямовання мистецької роботи в цей бік на Рад. Україні та наявність великої течії т. зв. моменталістів (незалежно навіть від тих чи інших стилістичних особливостей цієї школи) ставить тут справу у відмінні умови від умов, наприклад, РСФРР, де лише в творах молодих Ахровців (Виставка Омахр'а в 1928 р.) маємо перші сором'язливі спроби й практичні кроки на цьому шляху.* Цей факт мусить бути розцінений як позитивне явище в нашому мистецькому житті.

Минула робота т. зв. монументалістів широкий інтерес до цієї групи, що інтуїтивно відчула нового споживача й поставила перед собою ґрунтовну проблему через розв'язання малярських завдань в архитектурі та через органічну участь нового мистця у виробництві речей побуту задовольнити нові вимоги—говорить за те, що перші здатні до практичної роботи (належно озброєні з боку фахового) кадри ми маємо. Колективізм, стремління до організації своїх речей, до опанування композиційними прийомами та „секретом“ побудовання малярської речи, без чого не можна розв'язати монументального малярського завдання разом з опануванням відповідальними малярськими техниками фрески та темпери—робить їх значно підготовленими, щоб братись до практичної роботи.

Зацікавлення всіх мистецьких об'єднань питаннями виробничої роботи, їх бажання й обіцянки вести цю роботу, що мусить розцінюватись, як здоровий і позитивний факт (хоч поки що лише словесний,— буде, розуміється, сприяти практичній реалізації цієї справи. Проблема художнього ринку, його організація та шукання форм, у яких могла проходити організована участь кращих мистецьких сил в обслугованні нових завдань, мусить ставитись на розв'язання.

Друге питання, на якому варто спинитись, це питання про втягнення широких мас до активної співучасти в будівництві нового мистецтва. Зайво підкреслювати, якого широкого руху набирає зацікавлення мистецтвом широких кол працюючих. Про це каже зокрема і Всеукр. виставка, яку в Київі відвідало за місяць 60.000, у Харкові 25.000 і в Одесі за перші три тижні по-над 25.000. Цей рух у робітничих районах треба охопити певним упливом та належно спрямовувати. Саме тут загальний потяг до культури й мистецтва виявляє все більше творчих сил і можливостей. Тут у робітничих клубах ми маємо сотні гуртків ІЗО, тисячі самоуків і серед них сотні талановитіших людей. Про це кажуть їх

* Не згадуємо тут закордонних т. т.: Бела Уїца, Дієгу Ріверу й ін., що розпочали в останній час у Москві свою фахову роботу.

праці, цікаві й своїм тематичним задумом, і виконанням—гострим особливим спостереженням натури та певною творчою безпосередністю.

Саме звідци маємо одержати нові творчі сили. Але майже досі ніхто не займався в-серйоз цими питаннями, не вивчав, не збирав цих нових паростків, не допомагав просуватися їм далі й оформлятися в потрібну художню силу. Бо ми ж мусимо мати не лише професіоналів художнього майстерства, а й дилетантів-аматорів, так би мовити, широкий актив, наявність якого скрізь і всюди складали найпершу умову розквіту самого мистецтва та його зворотного виховавчого впливу на маси. Та для того, щоби такий актив створити, треба впертої праці (див. Пашуканіс „Революция и Культура № 2 за 1927 рік).

Інша цілком постановка цього питання у т. Кузьмина (див. „Червоний Шлях“ ч. 3), що, зупиняючись на виставці самоуків у Ленінграді, іронічно запитує: „Може лікарів-самоуків нам теж потрібно?“ Виставлені речі для нього є творами компанії „безнадійних неуків“. І хто тільки з естетствуючих безнадійних дилетантів не береться у нас з апломбом за критику в ділянці образотворчого мистецтва! (Шкода лише, що авторитетна редакція „Ч. Ш.“ пропускає без зауважень це „писательство“).

Проте, нас мусить цікавити, чи маємо ми тут уже якісь досягнення? Певне зрушення констатувати вже можна. Перш за все, слід зазначити роботу в Донбасі Асоціяції Революційного Мистецтва України, яка перша з мистецьких об'єднань веде там певну роботу. Організовані нею спільно з ОРПС Артемівщини виставки самодіяльного робітничого мистецтва в-осени минулого року в-перше показали, яка сила матеріялу є на місцях. Цікаво підкреслити, що серед „експонантів“ цих виставок були не лише молоді робітникі, а й уже діди—ветерани праці.

Потрібно відзначити також, і вітати, ініціятиву ВУК'а гірників, який організував значну виставку образотворчого самодіяльного мистецтва у Харкові у квітні цього року. Далі зимою цього року виникли курси в Києві для самоуків, організовані Київським Художнім Інститутом спільно з К-В ОРПС. Наплив на ці курси випередив усі сподіванки. Далі—більш уваги, хоч усе ж іще цілком недостатньо віддається ІЗО роботі по лінії профспілок—клубній роботі.

Але особливо цікавим явищем є виникнення з ініціятиви місцевих осередків АРМУ в Донбасі „Образотворчого Забоя“, який вартий пильної уваги всіх місцевих організацій Донеччини. Перший з'їзд його має відбутись незабаром в Артемівському. Близький своєю організаційною структурою до літературного Забоя, з певними принциповими засадами, він безперечно стане найкращою формою для об'єднання розпорошених робітників самоуків і пролетарської художньої громадськости Донбасу загалом. Цінним тут є те, що члени цієї організації не відриваються від виробництва. Але розв'язати складні завдання, що їх образотворчий Забой матиме перед собою, лише місцевими силами, очевидно, буде неможливо. Треба притягнути сюди до участи відповідні сили з наших центрів (Харків, Київ). Треба також практикувати епізодичні виїзди найбільш авторитетних і кваліфікованих фахових сил, зокрема марксівської критики, для переведення на місцях певної роботи. Деякі шляхи по лінії літератури в цьому напрямку вже були зроблені. Загально відомо, який інтерес викликали ці творчі конференції і подорожі українських письменників на Донбас і Кріворіжжя, що були корисні так для письменників, як і для робітничої авдиторії. На решті практичних заходів, як-от організація в Донбасі робітничих студій, спинятися не будемо [redacted] бітничі Університети, консерваторії вже маємо—черга за ІЗО мистецтвом.

Ще одна актуальна справа по лінії образотворчого мистецтва, це—питання про нашу мистецьку критику. Та про це треба говорити окремо

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНИКА

ЄДНАННЯ КУЛЬТУР

Подорож українських письменників до Білоруси.

Зносини між представниками української й білоруської культури розпочато ще 5 років тому, коли на Україну приїздили делегати „Інбілкульту" (Інститут Білоруської Культури). До спільної роботи належить також участь білоруських філологів в українській правописній конференції, обмін інформаційними статтями в літературній формі по українських та білоруських газетах то-що.

Останнім часом розвивається також перекладання з української мови білоруською й навпаки. Цього року вийде два альманахи української літератури білоруською мовою, що його видає Держвидав Білоруси та альманах білоруської літератури українською мовою, що його видає ДВУ.

Ці культурні звязки ще дужче зміцнилися недавнім прибуттям на Україну делегації найкращих білоруських письменників, що відвідали Харків шевченківськими святами на чолі з Цішком Гартним, колись першим головою радянського білоруського ревкому, а тепер головою Державного Видавництва Білоруси і найстарішим сучасним білоруським пролетарським письменником.

Про цей величезної культурно-громадської значимости факт у свій час багато писалося в нашій пресі. Та й було чого. В перше бо літературна й культурна суспільність радянської України вітала в себе товаришів по роботі, пролетарських письменників братнього народу. Вперше представники культур двох народів з сем'ї Радсоюзу зустрілися, щоб поглибити, зміцнити товариські звязки між собою.

Харків разом з усією літературно-громадською суспільністю бурями оплесків зустрічав пролетарських письменників вільної радянської Білоруси.

На сцену виходили народні поети Якуб Колас і Янка Купала, а за ними Цішка Гартни, Михась Чарот та Михась Зарецькі.

Заля найбільшого в столиці театру гула від буряних овацій, від радісного захвату. Коли ж Михась Чарот з молодечим вогнем в очах виголошував протест проти суду над білоруськими братама у Польщі—заля загула ще голосніше, але то були не радісні оплески, а могутній гул перестороги потойбічним класовим ворогам.

Побувши кілька днів у Харкові, налагодивши звязки з культурно-громадськими та літературними, мистецькими організаціями, ознайомившися в творчими досягненням української культури та її діячами—білоруські поети повернулися на батьківщину, заручившись згодою наших письменників віддати візиту Білорусі.

НКО України відряджує до Білоруси з візитою представників українського письменства в ріжних груп та напрямків у складі: Павла Тичини, В. Сосюри, [redacted] Петра Панча, Павла Усенка, [redacted]

12/V Харків відряджав до Менську делегацію українських письменників. Цією подорожжю починається вже й фактичне виконання директиви партії про необхідність тісного культурного звязку між усіма народами СРСР. Зустріч двох державно-молодих літератур, білоруської й української, акт не аби-якої культурно-громадської ваги.

Тим більше, що делегація це—не представники якоїсь чи якихось літературних течій чи напрямків. Вони репрезентуватимуть у Білорусі українську радянську літературу в цілому. Та не тільки літературу, а й цілу українську радянську культуру, що, дякуючи ленінській національній політиці партії, останні роки буйно розквітла.

Отож і зрозуміло, що делегацію послано від таких авторитетних установ, як Наркомос УСРР, Т-во культурного звязку, Будинок літератури імен. В. Блакитного, Місцевком письменників та всі літорганізації України. Запрошення, що їх надіслав укр. письменникам Наркомос БСРР, Інститут Білоруської культури та літорганізації свідчать про той інтерес, з яким білоруська радянська культура чекає на гостей з України.

Подорож триватиме тиждень. До плаву подорожі входить відвідання білоруських заводів, сел, огляд наукових інститутів та мистецьких закладів (театрів, музеїв і т. ін.).

Все це треба врахувати нашій делегації і максимально використати свою подорож для ознайомлення з українською радянською літературою не тільки узьких кол білоруської культурної громадської суспільности, а по змозі й широкі робітничі та селянські маси БСРР.

Після подорожі члени делегації мають відчитатися відповідними докладами про подорож перед українським радянським суспільством у Харкові, Київі, Одесі та інш.

„В"

ДОПОВІДІ ТА ВИСТУПИ МОЛОДНЯКІВЦІВ

За останні три місяці велика кількість комсомольських осередків м. Харкова зверталася до літературної організації „Молодняк" за доповідачем у питаннях культурної революції, літератури то-що. Звертались часто в один день по три осередки, клуби, юнсекції і тому літературна організація часто через індивідуальну роботу її окремих членів та переобтяженість іншими справами цілої організації не змогла задовольнити всі прохання. Так, наприклад, не були задоволені осередок ЦК КП(б)У, фабрика „КОФОК".

Коли ж була можливість, то організація завжди відгукувалась і робила літературні виступи, або надсилала для доповідей комсомольського критика Івана Момота. Доповіді та виступи на осередках, крім поширених вечорів, було зроблено в осередках: „Педтехникум ім. Сковороди", осередок РСІ та Наркомзему, осередок Окрфінвідділу, клуб „Молодий Більшовик" та інш.

З'ЇЗД ВАПП'у.

30 квітня в Будинкові з'їздів Наркомосу в Москві відкрився перший Всесоюзний з'їзд ВАПП'у.

На з'їзд прибуло 300 делегатів від 30 національностей. За відомостями Правління асоціяції, у ВАПП'і нараховується 4300 чоловіка членів, вона об'єднує 52 організації, 12 республіканських, 7 краєвих, 26 губерніських та інш. З походження письменники: 42 відсотки селян, 31—робітників, 26—інтелігентів.

З'їзд відкрив письменник Серафимович. З докладом про культурну революцію та літературу виступив тов. Авербах.

Крім того, було заслухано цікаві доповіді т. т. Сутирина про національну літературу, Лібединського про художню платформу ВАПП'у, виступ тов. Луначарського, привітання від Панаїт Істраті та інш.

Україну на з'їзді ВАПП'у було представлено лише ВУСПП'ом.

МІЖНАРОДНЯ ВИСТАВКА ПРЕСИ В КЕЛЬНІ

12 травня в Кельні (Німеччина) відкрито міжнародню виставку преси. На відкритті присутні були представники німецького та пруського уряду, понад сім тис. запрошених гостей. Обер-бургомістр Кельна Аденауер висловив подяку всім, хто сприяв успішно організувати виставку, особливо вітав представників 43 держав, участі яких у виставці уся Німеччина надає великої ваги. Наприкінці Аденауер висловив побажання, щоб виставка була засобом зміцнити мир.

На Кельнській виставці пресу СРСР представлено окремим павільйоном. Павільйон СРСР має показати всі галузі радянської преси, зокрема буйний зріст преси національних республік.

Україна має окремий відділ в загальному павільйоні Радсоюзу. У відділі УСРР головним редактором відділу працює тов. П. Лакиза.

Відкриття павільйону СРСР відбудеться 25 травня.

КОНКУРС НА ДИТЯЧУ П'ЄСУ

Державне Видавництво України оголошує конкурс на дитячу п'єсу для шкільного театру. Участь у ньому можуть брати всі письменники, також і початкуючі.

Твори приймаються так інсценізовані, за літературними творами (класичними і сучасними), як і оригінальні.

Бажано, щоб у п'єсі було не більше 3—4 дій та щоб виконання всієї п'єси продовжувалося не більш години (не рахуючи антрактів).

Бажано, щоб головну частину дієвих осіб складали діти.

П'єси подається обов'язково українською мовою, написані на машинці з одного боку аркушу. Рукопис, надсилається на адресу ДВУ (Харків, вул. К. Лібкнехта, 31). До рукописа додається закритий конверт з прізвищем та адресою автора. На конверті визначається девіз та великими літерами—„на конкурс".

Остаточний термін подачі матеріялів 1 серпня 1928 року.

Премії встановлюється такі: 1-ша премія—500 крб. (одна); 2-га—250 крб. (дві); 3-тя—150 крб. (три).

Премії надається за постановою окремого жюрі. Оцінка п'єс для премії буде порівняльна, цеб-то премії дається за найкращі речі, подані до даного конкурсу. Премії виплачується протягом місяця після постанови жюрі.

Гонорар за видання в ДВУ премійованої п'єси виплачується за звичайним тарифом. Всі премійовані п'єси вважається за придбані ДВУ.

Непремійовані п'єси, але придатні до друку, ДВУ використовує на звичайних умовах.

Непремійовані й непридатні до друку п'єси авторам не повертаються.

стей роману, як це зазначає й автор і примітка од редакції. Не можна сказати, щоб автор остаточно справився зі своїм завданням. Сім сторінок з тринадцяти присвячено розгляду, що то є утопічний роман взагалі і яким він може бути зараз, лише після цього автор пригадує, що Винниченків роман не є власне—утопічний. На думку О. Білецького роман треба приймати саме як символічний твір. До того ж такий, що символістично відображує принципи СРСР і нашої революції. Це є сугубо невірне і невитримане розуміння, що цілком не відповідає тій лінії, з якою мусить прийняти ідеологічно ворожий нам твір марксистська й комуністична критика. Ми не будемо вдаватися тут у доказ цього положення, дозволивши собі відіслати читача до нашої статті в № 4 „Молодняка" про цей же роман.

Зазначимо лише, що стаття О. Білецького виносить свій присуд і про ідеологічний бік роману і, як ми вже доводили, присуд сугубо невірний. Ми не можемо вважати, що редакція „Критики" зайняла правильну й чітку позицію що до Винниченкової „Сонячної Машини". Цей твір забрав чимало уваги радянських читацьких кол і слово такого авторитетного журналу, як „Критика", було б надто потрібне. Стаття О. Білецького, що йде від імени „Критики", бо немаємо примітки редакції—може внести лише дезорієнтацію в цій справі. Та ми гадаємо, що вміщення статті О. Білецького без зауважень є випадкове і що редакція не поділяє його ідеологічної позиції що до „Сонячної Машини". Гадаємо також, що маємо цілковите право сподіватися від редакції „Критики" як-найскорших і вичерпуючих роз'яснень у цій справі.

Кость Довгань у статті „Літературна критика й проблема читача" (№ 3) правдиво висвітлює більшість тих завдань, що стоять перед літературною критикою і ставить низку слушних питань що до розв'язання проблеми читача в розвитку нашої літератури. Але все ж стаття не вирішує остаточно поставленої проблеми читача, бо автор віддає більшу увагу, так би мовити, формальним моментам: вивченню читача, бібліотечній статистиці й т. д. Автор підкреслює, що „літературна критика як-найбільше залежить від рівня розвитку й останніх досягнень відповідних теоретичних дисциплін: рефлексології, психології мистецького впливу, літературознавства то-що" (сторінка 23). Це, звичайно, цілком слушно й правильно. Але цього замало, щоб літературна критика могла виконати свої завдання і що до літератури, і що до читача.

Критик повинен бути цілком компетентний і авторитетний не лише в питаннях, що стосуються творчости і впливу на читача з формального боку. Він мусить бути в спромозі штовхати літературу на вищі ступні в зрості її ідеологічної якости, не лише в смислі її ортодоксальности, а в смислі філософської глибини і філосовської значимости тих ідей, що їх дає чи збуджує образами література. Боротьба за ідейність літератури, за те, щоб вона не плавала в морі емпіричного матеріялу нашої дійсности, а оволоділа б ним і синтезувала б його з певною цілеспрямованою установкою, а саме: збагатити наші можливості активного ставлення до життя,—це є чи не найголовніше завдання. Його зараз треба підкреслювати особливо. А тому не тільки обізнаність у рефлексології і психології потрібна критикові, а перш за все обізнаність з марксистською філософією. Тоді рефлексологія і психологія не будуть у руках критика сліпі, як це має місце подекуди зараз.

Слід вітати ідею, що проводить редакція — й давати ґрунтовні критичні розвідки про творчість окремих письменників. Маємо гарні розвідки: [redacted]—Карамазовщина"; Т. Степовий—„Творчість П. Панча"; В. Василенко—„В завороженім крузі"

(про творчість О. Кобилянської), М. Доленго—„На межі“ (про творчість Головка). Особливо відрізняється вичерпуючою аналізою стаття Доленга.

Цілком слушно подає редакція огляди з російської і закордонних літератур.

З дискусійних статей, крім статті тов. Федчишина, що, до речи, порушує справу необхідности більшої уваги вивченню естетики, маємо цікаву статтю [redacted], яка заслуговує цілковитої уваги й обговорення. Деякі з висунутих автором положень вимагають застережень і є спірні. Можна вказати і на деяке захоплення способом схематизації, але в цілому стаття досить оригінально опрацьовує актуальні проблеми. Автор дає соціологично-історичну аналізу еволюції літературних стилів, на підставі чого намагається кинути світло на вирішення справи про стиль пролетарської літератури.

Н. Каганович та Ол. Полторацький у статті „Діялектика в літературі“ (№ 3) поставили собі завданням довести, що „літературний процес проходить діялектично“. Тема безумовно цікава і варта дальшого обговорення, бо стаття акторів є лиш цікава спроба, але далеко не вичерпує питання. Крім того, в деяких висновках і доказах відчувається натягненість і розриви.

Гарний матеріял дає відділ „Огляди“. Маємо річні огляди п'яти журналів, що виходять на Україні, статтю про „Літературно-Науковий Вісник“. Цікавий не лише для спеціялістів огляд І. Каганова „Культура української книги“. Третє число в трьох статтях подає огляди: 1) українських журналів за 1928 рік, 2) руських, 3) чужоземних.

Відділ „Рецензії“ посідає в журналі цілком природньо поважне місце. Вже перші два числа відзначають рецензіями чималу кількість літератури, до того літератури з різних галузів мистецького і суміжного з ним фронтів. Освітлюється також російську літературу. Надалі слід дбати про ще більше поширення відділу рецензій, бо критика мусить реагувати на всі видатніші новинки в літературі. Слід завести також рецензування окремих праць, що мають інтерес для нашого читача з закордонної літератури.

Перші числа свідчать, що з виходом „Критики“ ми маємо цілком необхідний журнал, що вповні відповідає своєму призначенню. Він заслуговує на особливу увагу кожного, хто є зв'язаний і цікавиться літературним процесом. Бо це є єдиний журнал, що глибоко й авторитетно опрацьовує основні його (процесу) проблеми.

О. ДОНЧЕНКО. „Золотий Павучок“. ДВУ. 1928 р. Тираж 5.000. Ст. 141, ціна 80 коп.

Звичайна тема, звичайні персонажі, звичайне життя комсомольців, про яке писали не раз уже наші початкуючі письменники. Але в цьому творі є те, що відрізняє письменника від „писаря“, талановитість—від бездари.

Є в „Золотому павучку“ (як і в „Сурмах“) уміння створити відповідний настрій, вміння примусити читача жити життям героїв повісти, відчувати найтонші нюанси їхніх переживань, і врештою розбудити в читача (принаймні молодого) інтерес до певних соціяльно-побутових питань і проблем.

Серед усіх початкуючих письменників, саме *початкуючих*, а не тих закінчених літературних посередностей, що від них нічого більшого сподіватися вже не можна, Донченко є одна з видатніших фігур. Досить вдало почавши з „Сурм“, де він показав живих людей з їхніми переживаннями, де він дав яскраво й щиро маленький куточок нашого життя, маленьку картинку нашого побуту, як він є, може інколи й без „культроботи“, і без „достатньої активности осередку“, — Донченко в „Золотому павучку“ опрацьовує вже більший матеріял.

До речи, як правило, більшість наших початківців кваплються видрукувати все, що тільки вони написали, намагаються уткнути до збірки все, що тільки прийме редакція, не бачучи, що кожна слаба річ, кожне необроблене оповідання більше зачиняє їм двері до літератури, ніж показує їхню роботу над собою. Автор цих рядків глибоко переконаний у тому, що широкому загалові і не цікаво зрештою знати, як „працює над

собою“ якийсь Клоччя, або хтось інший, і читач завжди вітає скромність початкуючого, що подає свій твір лише тоді, коли він чогось вартий, коли перші учнівські вправи залишилися десь далеко.

Донченко належить до цих „скромних“, обачних. Його перший прозовий дебют дійсно вартий уваги і цікавий для широкої маси читачів. Його „Сурми“ — виточені. Кожну фразу опрацьовано, кожний образ—художній і щирий. „Сурми“ це, так би мовити, вступний іспит на письменника. Але після того, що дав Донченко в „Сурмах“, якось інтуїтивно здається, що дальший розвиток Донченка що до форми, йтиме дуже повільно. В „Сурмах“ він дав усе, що міг у розумінні художности й опрацьованости. Далі залишається йому йти вшир, охоплювати ширші ділянки життя, ставити в творах проблеми—коротко кажучи—брати змістом, бо формально рівень художности його першого твору досить високий; тяжко після першого твору помітно стрибнути вгору що до самої форми.

І дійсно, формально Донченко не зробив помітного поступу в „Золотому павучку“, як рівняти з „Сурмами“. В „Золотому павучку“ він виступає з тими самими даними, з тими самими засобами. Але те, що він узяв ширшу тему, взяв різні шари нашого суспільства, подав досить складний сюжет—уже це показує його поступ.

Насиченість емоціональністю в „Золотому павучку“ дає те враження щирости й „теплоти“, що робить повість цікавою й приємною для читання. А вміння дати психологічні пережчвання персонажів повісти, усуває схему і трафарет в окресленні типів і надає тієї особливої життьової правдивости повісті, що є ознакою кожної справді художньої речи.

Показати живу людину в творі, дати типа так, щоб кожен читач пізнав у ньому своїх знайомих—це чи не найбільше досягнення для письменника. Дати не схему, а людину, не „кремезного з суворим і твердим обличчям“ робітника, а справжнього робітника, який він є в житті, і в той же час втілити в цей образ те типове, що є спільне для цілого соціяльного прошарування людей, і змалювати це одним-двома мазками, одним словом, ніби дрібним і незначним, однією якоюсь фразою, кинутою між іншим—це може не кожен, і, на жаль, тільки одиниці з наших початкуючих.

До таких одиниць належить і Донченко. В „Золотому павучку“—звичайні, живі люди, такі схожі й такі різні. Не зважаючи на те, що Донченко вивів чимало типів у повісті, кожен, навіть найдрібніший із них, яскраво намальований, кожен з них відмітний. „Чиновничок“, проститутка Зізі, чернець Федоська, червоноармійці, не кажучи вже за комсомольців Базилевіча і Шпака — головних героїв повісти—це ті люди, що бачиш їх що-дня на вулиці, в установі, скрізь.

І ці живі люди живуть теж у звичайних, дійсно життьових умовах. Ось вам сценка в касарні:

> ...„Розмова починалася тим, що Йона, стягаючи з ніг чобота, запитував:
>
> — А як це воно там... дома? Оце вже мабуть повечеряли, мати прядуть, а батько ложку майструє“...

Одна ця фраза вже малює вам шматочок життя касарні, дає вам образ селянина-червоноармійця, з його тугою за домом, з його любов'ю до свого сільського життя.

У „Золотому павучку“ сила образів—добірних, художніх, що ллються, як пісня. Окремі місця такі сильні й щирі, так емоціонально багаті, що мимохіть хочеться порівняти Донченка з одним з класиків. Та не будемо називати прізвищ, бо вже багатьох молодих письменників критика зробила Винниченками, Стефаниками, Пушкиними, Коцюбинськими; ми залишимо зробити це Донченкові самому.

Хочеться тут навести для ілюстрації один образ із „Золотого павучка“.

> „Літо, бабине літо!... Гляньте!— Ці клени у привокзальному сквері: вони міняться всіма барвами й відтінками: то золотаво-жовті, то червінькові, то багряні! Вони запалили осінні свічки і прислухаються до останнього палахкотіння. Чуєте, як капає з них. золотий, стиглий воск: кап, кап, кап.. Слухайте! Мовчіть! Відчуйте ще раз це чекання, не розбудіть цього металевого дзвінкого повітря: вдарите— воно задзвенить і розсиплеться на кришталеві скалки. Літо, бабине літо— прощай!...“

Прекрасно. Осінь і туга. Туга за літом, що в останній раз щедро й любовно розсипає свої багатства по землі.

Добре подано настрій Базілевича й Наталі від слухання музики. Та всього не перелічиш, бо треба було б цитувати більшу половину книжки.

А є й огріхи. Небагато, але є.

Трохи незручно давати „пухнасті“ вії двом головним жіночим персонажам повісти, але, це, звичайно, тільки неуважність автора.

Є й серйозні помилки. Безперечно, недотриманий психологічно Базілевич. Цей ренегат від комсомолу, так швидко й далеко відходить від комсомолу, так відразу стає ідеологічно йому діяметрально протилежним, що справляється враження натягнутости й невмотивовання. Базілевич був щирим комсомольцем, активним комсомольцем; походження, виховання його за дитячих років, дрібно - буржуазні впливи тепер зробили його звичайним міщанином, але цей перехід з одного табору до іншого Донченко дав дуже швидко, невмотивовано, невдало утрировавши настрої й психологію Базілевича. Було б природньо, коли б, відірвавшись від комсомолу, заплутавшись у полових питаннях, цей Базілевич став напівсвідомий, чи навіть свідомий контр - революціонер, але надавати колишньому щирому, активному комсомольцеві зразу ж рис найгіршого га-

тунку міщанина, що ідеалізує навіть царський режим („в царській армії і то не було такого знущання. Там гімназистів відразу офіцерами робили...“), що з призирством дивиться на селян і робітників („... бути червоноармійцем... Спати в одній кімнаті з простими **хамами**, з якимись дурними парубками...“) — це психологічно не вірно.

Донченко не скористався з можливости дати глибоку аналізу переживань комсомольця, буржуазна природа якого заявила свої права. Те, що „золотий павучок“ затяг такого Базілевича, якого подав нам Донченко, це не має для нас серйозного соціяльного значіння, бо Базілевичі не типові для комсомолу.

„Золотий павучок“, як символ, має більше й серйозніше значіння у нас, ніж то дав Донченко у своїй повісті. Цей „павучок“, як олицетворення всіх антикомуністичних уплив, небезпечний соціяльно саме тим, що він **затягає в свою павутину** і здоровий елемент, елемент, що є основним будівником нового життя. Так треба було ставити питання.

Цей недолік упливає й на характер усієї повісти, надає їй трохи авантурницького присмаку, і зменшує її цінність, як твору, що в художній формі відображає життя певних шарів нашого суспільства.

Неприємний „стрибок“, „розрив“ є й на стор. 67. Немає потрібного наростання почуття ні в Колі, ні в Соні, коли остання хоче віддати Колі своє кохання. Соніне:

„—Пий! — шепоче вона — пий! Чуєш, любий, далекий — пий...!“ непідготовлено зарані і воно звучить коли не фальшиво, то у всякому разі несподівано, і безперечно не робить відповідного враження на читача.

Зійшов на трафарет, на фейлетон з „Комсомольця України“ Донченко й там, де описує рій кінноти (стор. 105, 106). Тут у Донченка найгірше місце, й особливо це помітно на тлі загальної художньости й опрацьовання твору. Але, на щастя читача, цього „трафарету“ лише кілька рядків.

Не можна вважати за плюс і те, що Донченко частенько скочується до еротики, до смакування сексуальних моментів. От приклад:

„Його рука вже обійма її за стан. І раптом він замовк. Щось йокнуло йому в серці, пересохло на міть у горлянці. Кінці пальців натиснули на пругкі, ніби гумові груди...
— Тал... очко... Ах!..

І останнє, що трохи порушує приємне враження від твору — це сторінки, де наглядач з БУПР'у умовляє Колю допомогти визволенню його приятеля Базілевича. Не зважаючи на формально вдале „обкручування“ Колі наглядачем, усе-таки відчувається штучність і „натяжка“ у вчинкові Колі. Тут Донченко не зумів дати потрібного художнього відображення боротьби між „дружбою“ і „службою“, між „я“ й „суспільством“ Правда, далі Донченко заглажує цей огріх, даючи яскравий психологічний момент у Колі підчас утечі Базілевича, але все-таки враження невмотивованости, штучности—залишається.

Взагалі ж недоліки — це неприємні острівки в повісті. Їх небагато й вони губляться в масі добірного художнього матеріялу. Достатня уважність і художнє чуття письменника застерегли Донченка від тих прикрих, дрібних помилок і недоречностей, що в інших трапляються чи не на кожній сторінці і псують враження інколи й від загалом гарного твору.

Тепер кілька загальних слів.

Що являє собою „Золотий павучок“, як ціле? Безперечно, це талановита повість з життя комсомолу, це, так би мовити, влучна фотографія частини комсомольського життя й побуту. Але коли фотографічність повісти є її плюсом, то ця сама фотографічність ставить і багато де-чого під сумнів.

Донченко не вивів у своїй повісті ні сильних, ні оригінальних фігур. Не дав чогось вийняткового (хоч і типового) не висунув жодної проблеми; він дав звичайних людей і звичайне життя. **Та сам автор не став над цим звичайним.** Справляється таке враження, ніби йому досить оцього самого буденного життя, ніби піднестись над загалом, піднестись до самозречення, до витримання принципів у чистоті йому навіть і не хочеться. І це скрізь і в розв'язанні, вірніше, **постановці** полової проблеми, і в питаннях боротьби між громадськими обов'язками і власними інтересами й т. д.

Візьмемо половий момент в його повісті. Його герої, навіть позитивні не беруть кохання, вони його крадуть. Його герої емоціональні, може, як і сам автор, а не інтелектуальні, ніхто в його повісті не ставить питання руба, не загострює жодного питання не усвідомлює важливости того, іншого моменту,—вони йдуть помацки, напівсвідомо, не даючи відчиту за свої вчинки. І від усього цього справляється таке враження, що сам автор ще не має свого певного, викришталізованого світогляду, не розв'язав актуальніших питань сучасного побуту.

Фотографія—це добре, але художня література є й активний чинник життя, це один з засобів класового впливу, одна в підойм, що реорганізує суспільство, — і Донченко повинен би це знати.

Донченко, безперечно, належить до письменників, що їх читають і читатимуть, і це тим більше зобов'язує його мати певну фізіономію, мати певні погляди на найважливіші питання нашого побутового сьогодні.

Ми гадаємо, що це все у Донченка буде разом з достиганням його „я“, як людини і як письменника.

Він має письменницький хист, а повну установку що до окремих проблем життя,— сподіваємось матиме.

Ів. Багмут.

Оповідання й повісті. ДВУ. Стор. 448, ц. 2 крб. 15 к. Тираж 5.000.

Висвітлити художнім словом, дотепною формою, стилем різнобарвність суспільних

Гармонія набула великого значіння, особливо по виробничих центрах України. Переливається вона частушками, переважно „ухарського" характеру. Природа самої цієї гармонії—мажор, з невеликою кількістю тонів та півтонів, з дуже ритмичними словами в частушках, як от російські частушки:

Із колодця подається
Вода мутноватая,
Муж нап'ється, подереться —
Жона виноватая.

Чи такі ритмичні твори Голоти? На жаль, зовсім не такі, від чого переклад їх на гру гармонії зустріне чималі труднації.

Всі пісні у збірці можна поділити за такими циклами: антирелігійні, класово-диференційні (де виступають діючі сили села), селянсько-виробничі то-що.

Деякі курйози в змісті теж єсть. Ось у першому вірші „Новина":

На лугу, лугу, лугу
Загубив куркуль дугу,
Крамариха гаманець—
Зажурився пан-отець.
Загубила дуже ласа
Попадя попову рясу,
Всі ходили по лугу
Не знайшли ані гу-гу.
Комсомолець лугом ишов
І загублене знайшов
Поховав усе на печі...
Вечір.
Ніч.

Розуміється, дотепності такого комсомольця радіти нічого. І якщо станеться, що цю пісню заспівають під гармонію, то такому комсомольському вибрикові залюбки усміхнется й сам куркуль. Адже комсомолець так зробив, як усякий босяк—знайшов і заховав усе на піч, навіть попову рясу. Не позбавлені пісні модного гумору: так: мила сільська дівчина, звертаючись до свого милого, каже:

Живи, милий, не горюй,
Цвіти, як та вишня:
Я по радію тобі
Поцілунок вишлю.

А ось дуже гарний асонанс:

Темнаніченька,
Як шовковая,
Зажурилася
Чорнобровая.

Деякі пісні за мотивом старі і з новим змістом, як:

Сонце нивенько
Вечір близенько—
Закрий крамницю
Свою, Омелько.

І далі приспів:

Ой, полола дівчина
Лободу,
Лободу
До приватної крамниці
Не піду,
Не піду.

З цитованих пісень видно, що вони можуть бути завдяки своїй літературній формі зпереведеній на гру гармонії.

А така пісня таким розумом скоріше можлива під гру бандури:

То не хмара, то не чорна насувала,
То голота та до гурту собиралась,
То не буря та могутня мур ламає,
То Микита-незаможник виступає.

Це більше дума, ніж пісня.

В цілому збірка агітаційна--гідна і буде зрозуміла низовому читачеві на селі.

І. П.

КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ

А. СКРИПНИК — „Вибух". Бібліотека журнал. „Молодняк". Оповідання. „Пролетарий". Стор. 112, ціна 65 коп.

О. ДОНЧЕНКО — „Золотий павучок" ДВУ. Стор. 112, ціна 80 к.

ПЕТРО ГОЛОТА — „Пісні під гармонію". Юнсектор ДВУ. Стор. 60, ц. 25 к.

Оповідання й повісті. ДВУ. Стор. 450, ціна 2 крб. 15 коп.

УПТОН СІНКЛЕР. — „Король вугіль". ДВУ. Стор. 423, ціна 2 крб. 10 к.

АРТУР КОРОТІ. — „Ніні і Чіка" ДВУ. Стор. 178. ціна 85 коп.

Ж. РОНІ-СТАРШИЙ — „По огонь" ДВУ. Стор. 268, ціна 1 крб.

„ДВОРІЧНИЙ ШЛЯХ ЛКСМУ. Ленінська Ком. Сп. Молоди. Центральний Комітет Стор. 112.

ТЕЗИ ЦК ЛКСМУ—до VII Всеукраїнського з'їзду ЛКСМУ. В-во „Пролетарий" Стор. 64,

ЗАМІСЦЬ КОНКРЕТНИХ БАЛАЧОК—про конкретність—до роботи. Видання Дніпропетровського окружкому ЛКСМУ. Стор. 72.

„ЗОРЯ" — літературно-науковий та політично-громадський ілюстрований журнал № 3. Березень 1928 р. Стор. 32, ціна 20 коп.

„ЯК ТРЕБА ПРАЦЮВАТИ"—А. Г. Роп'яний, Вид. Дніпропетровського окружкому ЛКСМУ Стор. 40,

ДО НАЩИХ ЧИТАЧІВ

Редакція просить виправити помилки, що трапилися в № 4-му (за квітень) „Молодняка":

1. В статті Є. Холостенка — „Виставка житла в Штутгарті" на сторінці 127-й, рядок 16—21 (права колонка) надруковано:

„Радянська архітектура мусить узяти той досвід, що демонструвала Штутгартська виставка, тим більше — ця виставка мала на увазі будівельні процеси в умовах нашого соціялістичного будівництва".

Треба читати: „Радянська архітектура мусить узяти той досвід, що демонструвала Штутгартська виставка, тим більше, ця виставка мала на увазі низку актуальних проблем, як от економію та вживання мате-

ріялів, механізацію та стандартизацію будівництва—актуальних для будівельних процесів в умовах нашого соціялістичного будівництва".

2. В рецензії на книжку М. Йогансена—„Як будується оповідання" на сторінці 130-ій, рядок 25—26 (ліва колонка) надруковано:

„І киватимуть головами читачі тої чудернацької розвідки та утилітаризму?".

Треба читати: „І киватимуть головами читачі тої розвідки та запитають: чи це не апологет писаревського утилітаризму?".

3. На сторінці 131-ій, рядок 10—12 (права колонка) надруковано:

„Не з простої вправи пером і насильства над папером марксист Андрузький доводить академикові Шапірові" і т. д.

Треба читати: „Не з простої вправи пером і насильства над папером марксист Андрузький доводить академикові Шмідтові"... і т. д.

Редагує—**Редколегія** Відповід. редактор—**Пав. Усенко**

ЗМІСТ

Ціна 50 коп.

Журнал продають по всіх книгарнях видавництв та кіосках Контрагентства :: :: :: Друку на Україні :: :: ::